

TANULMÁNYOK

SOLYMOSI JÓZSEF

A SZABADSÁGHARC ÚJRAKEZDÉSÉNEK KATONAI ESÉLYEIRŐL

Az 1848–49. évi önvédelmi, majd függetlenségi háború elvesztése után külföldre menekült volt kormányzó, Kossuth Lajos, és a magyar politikai és katonai emigráció többi tagjának legfontosabb célja a szabadságharc újramezítése, és Magyarország függetlenségének kivívása volt. Az 1848–1849-ben az osztrák császár, majd az orosz cár seregei ellen vívott háború sikertelensége arra a felismerésre készítette ezeket a politikusokat, hogy a tartós függetlenség elérése csak akkor sikerülhet, ha Magyarország nem marad egyedül és céljai megvalósításában más országok, esetleg nagyhatalmak támogatására is számíthat. Ekkor lehet csak esély Bécs és esetleges szövetségesei legyőzésére. A másik fontos felismerés az volt, hogy a magyar függetlenségi törekvések nem lehetnek sikeresek a nemzetiségek igényeinek és érdekeinek valamilyen mértékű figyelembe vétele nélkül. Kossuth és a magyar politikai emigráció csaknem két évtizeden keresztül igyekezett megteremteni azokat a feltételeket, melyek segítségével, külföldi támogatással újraindítható a függetlenségi háború. Ezek az erőfeszítések egészen az 1867-es osztrák–magyar kiegyezésig tartottak.

Az 1849-es magyar politikai és katonai emigráció teljesítménye, valamint az 1850-es, 1860-as évek hazai szabadságmozgalmi, titkos szervezkedései régóta mint a kiegyezéshez vezető út fontos állomásai jelennek meg történetírásunkban. A szabadságharc után külföldre menekült politikusok és katonák az abszolutizmus időszakában mindvégig élő fenyegetést jelentettek Ferenc József hatalmára nézve, hiszen életben tartották a reményt a magyar függetlenség kivívására. Más kérdés, hogy az itthon maradtak közül ténylegesen mennyien kívánták Magyarország teljes függetlenségét, vagy elégedtek volna meg a Habsburg Birodalmon belüli önállósággal, azaz az 1848. áprilisi, vagy az 1849. áprilisi út közül melyiket választották volna inkább. A magyar politikai és katonai emigráció, élén Kossuth Lajossal, ez utóbbiért küzdött.¹

Nemzeti romantikus, majd függetlenségi, szabadságharcos szemléletű történetírásunk – érthető módon – kissé megszépítette szerepüket, hiszen küzdelmük valójában nem ért célra, és végül a kiegyezéssel – Kossuth és szűk köre kivételével, akik továbbra is kitarítottak a kiegyezési rendszer bírálóiaként –, maga az emigráció is megszűnt. Életben

¹ A témával foglalkozó legfontosabb, összefoglaló szakirodalom: *Berzeviczy* 1922–1936.; *Lukács* 1955.; *Kovács* 1967.; *Szabad* 1967.; *Szabad* 1977.; *Szabad* 1979.; *Lukács* 1984.; *Csorba* 1988.; *Szabad* 2002; *Farkas* 2011.

maradt tagjai jórészt hazatértek, és közülük sokan politikusként, katonaként, vagy más állami alkalmazásban bekapcsolódtak a dualizmus rendszerének építésébe. Jó volt azonban emlékezni rájuk, hiszen a kényszerű kompromisszumként megélt kiegyezés alternatívájaként, egy, a dicsőséges 1848–49-es szabadságharc nimbuszát erősítő, szintén elvesztett, de hős küzdelem bajnokaiként emlegethettük őket.²

Az 1849–1866 közötti időszak szabadságküzdelmei, más szóval, függetlenségi törekvései több szakaszra bontva jelennek meg a szakirodalomban. Az első időszak, a törökországi emigráció, majd Kossuth angolai és amerikai útja, az útkeresés időszaka volt az emigráció számára. Felszínre bukkantak a személyi ellentétek, többen nem fogadták el Kossuthot az emigráció első számú vezetőjének. Ő maga azonban továbbra is kormányzó, így a magyar emigráns politika vezetőjének tekintette magát. Eközben az anyaországban – Kossuth tudtával és biztatására – meginduló titkos szervezkedéseket az osztrák hatóságok felszámolták. A perbe fogottak elleni halálos ítéletekkel tovább nőtt a magyar szabadság mártírjainak száma. Kossuth külföldi útjai után értesült ezekről az eseményekről és belátta, hogy a szabadságharc újraindításához nem elegendő a belső mozgolódás, hanem egy vagy több külső nagyhatalom beavatkozására van szükség. Erre kínált lehetőséget az egyre inkább éleződő orosz–török ellentét, amely Ausztria háborúba való bekapcsolódását ígérte. A remények azonban meghíúsultak, a krími háborúban (1853–1856) Ferenc József birodalma semleges maradt. Ezután még kétszer volt lehetősége az emigrációnak bekapcsolódni egy olyan háborúba, amelyben a magyar függetlenség visszaszerzésének reménye kecsesgöcsög. Ez a két konfliktus, az 1859-es francia–olasz–osztrák, és az 1866-os porosz–olasz–osztrák háború, szintén a magyar emigrációs politika egy-egy újabb szakaszát jelentik. A nagyhatalmi politika érdekei azonban ekkor sem tették lehetővé a magyar függetlenség megteremtését. Az új politikai berendezkedés Magyarország számára az 1867-es kiegyezéssel jött el. Megvalósult az 1848-as törvények alapján álló, a két fél érdekeit figyelembe vevő kompromisszum. Amit az orosz beavatkozás következtében felboruló erőviszonyok miatt a szabadságharc nem ért el – majdnem két évtized emigrációs erőfeszítései, és az osztrák fél vesztes háború után –, a hazai politikai elit közreműködésével létrejött. A dualizmus évtizedei alatt és a későbbi korszakok során, 1848–49, és a neoabszolutizmus idejének mind hazai, mind emigrációs ellenállási tevékenysége mítosszá vált. Az időszak érzelmentes vizsgálatára kevésbé volt lehetőség.

Úgy véljük, a kiegyezés után 150 évvel érdemes katonai szempontból is megvizsgálni az 1849-es magyar emigráció teljesítményét. Volt-e valós esélye egy hazai felkelés külföldről támogatott kioltásának? Volt-e realitása egy, a magyar emigrációval szövetségre lépő nagyhatalom katonai beavatkozásának Magyarország területén? Milyen konkrét katonai terveket szöttek az emigránsok és a hazai szervezkedők a szabadságharc újraindítására, és ezek mennyiben voltak összeegyeztethetők a kor katonai realitásaival, erőviszonyaival – Jelen tanulmány ezekre a kérdésekre keresi a választ, az eddig kiadott

² A legutóbbi szakirodalom már szakít a nemzetre egységesen jellemző passzív ellenállás képével és árnyaltabb megközelítésben látja a neoabszolutizmus időszakának társadalmi magatartásformáit. Itt elsősorban Pap József írásaira utalhatunk. Lásd: *Pap* 2003.; *Pap* 2015.

források és a témában megjelent szakirodalom, valamint levéltári adatok felhasználásával.³ Tanulmányommal olyan tényekre és összefüggésekre kívánom felhívni a figyelmet, melyek – véleményem szerint – az eddigi feldolgozásokban kissé háttérbe szorultak.

Vélemények az emigrációról

„Magyarországon tett utazásaim alkalmával ismételten meggyőződtem arról, hogy nekünk, az emigráció tagjainak közel 20 éven át teljesen téves felfogásunk volt az ország közvéleményéről és helyzetéről, különösen pedig az időközben felnőtt generáció nézeteiről. Ez különben rendszeren megtörténik minden emigrációnál, mely hosszas távolléte alatt a hazai dolgokról és emberekről csupán optimista forrásokból merített ítéletre alapítja véleményét.”⁴ Az idézet Türr Istvánnak,⁵ az olaszországi Pallanzából 1868. július 25-én a *Pester Lloyd* című lapnak írt leveléből származik. Az itáliai magyar emigráció egyik jeles tagja az idegenben töltött évtizedek után, az osztrák–magyar kiegyezés megkötésekor tért haza. Elfogadta a dualizmus adta kereteket, és úgy vélte, ezután nem a rendszer ellen, hanem annak tökéletesítéséért kell dolgoznia. Erre hívta fel honfitársait is.⁶

Éber Nándor⁷ – szintén az olaszországi magyar emigráció tagja – a kiegyezés után ugyancsak hazatért és Deák-párti országgyűlési képviselő lett. Az 1869-es országgyűlési választásokon az erdélyi Szék város képviselőjévé választották. Ekkor tartott kortesbeszédében ő is Türrhöz hasonlóan vélekedett. Szerinte az önkényuralom időszakában a nemzet előtt két út állt: „vagy a néma ellenállás súlyával az erőszaknak ellenszegülni és így azt idővel annyira megszibbasztani, hogy az kénytelen legyen utójára engedni, vagy pedig az erőt erővel megtörni és felhasználván az első kedvező alkalmat, síkra lépni elszántan és mindent mindenért kockáztatni.” Majd így folytatta: „Mi, kik távol voltunk a hazától, nem tudhattuk, hogy a két út közül melyiket fogja választani a nemzet... De bár-

³ Itt szeretnék köszönetet mondani Hermann Róbertnek, aki tanácsaival segítette e munka megszületését. A bécsi Kriegsarchivból származó adatokat a Magyar Ösztöndíj Bizottság 2012. évi Collegium Hungaricum ösztöndíjának segítségével gyűjtöttem ki.

⁴ Idézi: *Gonda* 1925. 77. o., valamint az ő nyomán *Pete* 2013. 156. o. Az eredeti szöveg: „Bei Gelegenheit meiner jüngsten Reise in Ungarn hat sich die aus den Erfahrungen früherer Reisen geschöpfte Überzeugung nur noch mehr befestigt daß wir Mitglieder der Emigration die ganzen zwanzig Jahre hindurch völlig irrige Begriffe hatten über die öffentliche Meinung und die Situation des Landes, insbesondere über die Anschauungen der mittlerweile herangewachsenen Generation. Das widerfährt übrigens einer jeden Emigration, welche während einer längeren Abwesenheit ihr Urtheil über Dinge und Menschen im Vaterlande nur auf Voraussetzungen zu basiren vermag, welche aus unläuterer aber optimistischen Quellen geschöpft werden.” OSzK FM3/775. *Pester Lloyd*, 15. 1868. július 30. 181. sz. General Türr an den Redakteur des „*Pester Lloyd*.” Pallanza, 1868. július 25.

⁵ Türr István (1825–1908) olasz altábornagy. 1849 januárjában cs. kir. alhadnagyként átáll a piemontiak oldalára. Megalakítja az első olaszországi magyar légiót. Az olasz–osztrák fegyverszünet után részt vesz a badeni forradalomban, majd a Mazzini irányította olasz szervezkedésben. Közben kapcsolatba lép Kossuthal és a magyar emigrációval. A krími háborúban angol ezredesként harcol. Garibaldi seregében részt vesz a szicíliai és dél-olaszországi hadjáratokban. Tábornokként a XV. hadosztály parancsnoka. 1864-ig szolgál az olasz királyi hadseregben, majd továbbra is aktívan részt vesz az emigráció munkájában. A kiegyezéskor hazatér és tevékenyen részt vesz a magyar gazdaság és társadalom modernizálásában. Életrajzát lásd: *Gonda* 1925., ill. *Pete* 2013. 127–161. o.

⁶ *Gonda* 1925. 78. o.; *Pete* 2013. 156–157. o.

⁷ Éber Nándor (1826–1885) hírlapíró, politikus. 1848–49-ben az Országos Honvédelmi Bizottmány, majd a külügyminisztérium tisztviselője, emigrál. Törökországba, majd Angliába megy, ahol a *The Times* haditudósítója lesz. Részt vesz a krími háborúban, majd Garibaldi szicíliai és dél-olaszországi hadjáratában, ahol dandárparancsnok lesz. A kiegyezés után hazatér és országgyűlési képviselő. Életrajzát lásd: *Pete* 2013. 37–51. o.

melyik félnek volt is igaz, nekünk külföldön kötelességünk volt mindent elkövetni, hogy a nemzet bármily, esetleg magát előadandó alkalmat legelőnyösebben használhasson fel. Két ily alkalom mutatkozott. Az egyik az 1859-ki olasz, a másik az 1866-ki porosz hadjárat alatt. Mind a kettő oly alkalom volt, mely még legvérmesebb álmainkat is felülhaladta. A nemzet néma maradt és mozdulatlan... E tény mindenkire nézve, ki higgadtan fogta fel az állást, és ábrándokkal nem kecsgettette magát: véglegesen eldöntötte a kérdést, hogy: vajon honunk bármily kedvező alkalmat felbírland-e használni. Tovább is ily reménnyel kecsgettetni magunkat csak önámítás lett volna.” A nemzet ezek után a további passzív ellenállás helyett a porosz békekötés nyomán kínálkozó alkalmat használta fel a kiegyezésre – vélte Éber.⁸

Mindkét egykori emigráns számot vetett addigi tevékenységével és korábbi elveit nem megtagadva, elfogadta a kiegyezést. Továbbra is használni kívántak hazájuknak, legjobb meggyőződésük szerint, immár az új keretek között. Mindkettőjük értékelésében figyelemre méltó, hogy arra a meggyőződésre jutottak: mivel a nemzet nem kíván további áldozatokat hozni a teljes függetlenség érdekében, hanem a békés kiegyezés híve, nekik maguknak is ehhez kell alkalmazkodniuk. Kossuth másként vélekedett. Továbbra is – élete végéig – a dualista rendszer kritikusa maradt. Saját értékelésében is ő volt az „óramutató”, amely „jelzi az időt, mely jönni fog, melynek jönni kell, ha a magyar nemzet számára még tartottak fel jövőt a végzetek, és annak a jövőnek neve: szabad haza Magyarország szabad polgárainak, annak a jövőnek neve: állami függetlenség.”⁹

Katona Tamás, a – többek között – Klapka György visszaemlékezésének modern kiadását sajtó alá rendező kiváló történész az említett kötet előszavában így jellemezte az 1848–49-es emigráció tevékenységét: „a megyei ellenzéki politikában oly ügyes és járatos magyar államférfiak ekkor kénytelenek felismerni, hogy még a történelmi Magyarország is milyen parányi területén terül el a földgolyónak, és hogy az uralkodók és politikusok világszerte nem egyéni rokon- vagy ellenszenvükre, hanem egyesegyedül józan érdekeikre hallgatnak a magyar kérdés megítélésében, a magyar emigrációt csak esz-közként (és nem is a legfontosabb eszközként) kívánják felhasználni céljaik elérésére... A maguk bőrén tapasztalhatták milyen keserves az emigráns politika. Megélni napról napra, ugrásra és alkalmazkodásra készen várni a világpolitika kedvező fejleményeit, felismerni, hogy az áhított célnak akkor is csak a töredékét lehet elérni és megvalósítani, hogy mindenképp valami kompromisszumot kell kötni, vagy Ausztriával, vagy a szomszéd kis népekkel, ráadásul egyre bizonytalanabb otthoni hírekre hagyatkozva egyre ködösebb képet rajzolni az otthoni helyzetről, a Magyarországon maradtak – a többség – elképzeléseiről, lehetőségeiről és körülményeiről – a legnagyobb lelkeket is földig nyomasztó tehertétel. Nem csoda, hogy sokan mindenáron csak azt hallották ki a hírek és értesülések zűrzavarából, amit hallani óhajtottak. Az önáltatás az emigráns politika leg súlyosabb betegsége.”¹⁰

Mindhárom vélemény felveti azt a problémát, amelyre már *Pap József* is rámutatott korábban: nem volt-e illúzió azt hinni, hogy az emigránsok által kényszerűségből elha-

⁸ Éber Nándor beszéde a széki kerület választóihoz 1869. március 6-án. *Budapesti Közlöny*, 3. (1869. március 16.) 61. sz. 758–761. o. Az idézet a 759. oldalon. Idézi: *Pap* 2015. 285–286. o.

⁹ KLI V. 230. o.

¹⁰ *Klapka* 1986. 15–16. o.

gyott haza polgárai csak a kedvező alkalmat várják, hogy a nemzet az 1849-ben levert szabadságharcot, függetlenségi harcot folytathassa és sikerre vigye? Ehhez az emigrációnak csupán a szikrát kell megadni és biztosítani a nyugati hatalmak többségének támogatását, vagy néhányuk pozitív semlegességét és az ország ismét lángba borul, a felkelés szárba szökken. Ahhoz, hogy választ adhassunk a kérdésre érdemes végigvinnünk az emigráció erőfeszítéseit a felkelés katonai előkészületeire, megalapozására. Mindenekelőtt azonban vizsgáljuk fel röviden milyen haderők álltak szemben egymással 1848–49-ben, és az osztrák fél milyen hadsereget vonulathatott volna fel az 1850-es, 1860-as években egy esetleges újabb magyar felkeléssel szemben?

1848–49 nagy teljesítménye: a magyar hadsereg 1849-ben

Magyarország új államjogi berendezkedéséről rendelkező 1848. áprilisi törvények nem tértek ki a haderő kérdésre, mindössze a pesti forradalom követeléseit között megjelenő nemzeti őrsereg – egyfajta polgári őrtestület – megalakításáról rendelkeztek. Reguláris katonai erővel¹¹ ebben az időben csak a Habsburg Birodalom rendelkezett, Magyarország nem. A magyarországi kiegészítésű ezredek hazahozataláról és az idegen nemzetiségűek elvezényléséről (ami szintén a 12 pont egyik követelése volt) rendelkező törvényjavaslat elkészült ugyan Pozsonyban, de a milánói forradalom miatt – politikai megfontolásból – lekerült a napirendről. Az új magyar kormány csak a polgári kormányzati intézmények hatáskörében volt illetékes. A hadsereg továbbra is egységes vezetés alatt állt és a Bécsben székelő Udvari Haditanács, majd az ennek örökébe lépő cs. kir. Hadügyminisztérium irányításával működött. Ez a birodalom szerzte működő főhadparancsnokságokon keresztül felügyelte a területi alapon alájuk rendelt alakulatokat. Az országban található császári–királyi főhadparancsnokságok a magyar hadügyminiszter fennhatósága alá rendeléséről Batthyány Lajos miniszterelnök ugyan elérte egy királyi kézirat kibocsátását május 7-én, de ennek gyakorlati megvalósulása kétséges volt.¹²

A nemzetiségi kérdés kiéleződése, főként a délvidéki szerb mozgalom fenyegetése, május közepére egyértelművé tették, hogy az országban polgárháborús helyzet fenyeget. Ezért a Batthyány-kormány egy 10 000 fős önkéntes sereg felállítását határozta el. A május 16-án kibocsátott toborzási felhívás következtében augusztusra létrejött az első tíz honvédszászlóalj, és egy hatfontos lovas üteg felállítására is sor került.¹³

A kormánynak emellett sikerült elérni a külföldön állomásozó magyar ezredek egy részének hazarendelését, és a korlátozott mértékben, rendvédelmi feladatokra alkalmazott nemzetőrség mellett is szerveztek önkéntes mozgó nemzetőr alakulatokat, amelyeket 1848 őszére négy táborban gyűjtöttek össze. Így a horvát támadás idejére már jelentős véderő állt a kormány rendelkezésére, melyet az udvarral történt végleges szakítás után a kormány szerepét átvevő Országos Honvédelmi Bizottmány egységes hadsereggé fejleszthetett.

¹¹ A kérdéssel foglalkozó legfontosabb szakirodalom: *Urbán* 1973.; *Bona* 1998.; *Kedves* 1998.; *Hermann* 2001. 47–69. o.; *Hermann* 2008. 225–227. o.; *Somogyi* 2011.; *Kedves* 2016.

¹² *Hermann* 2008. 75–77. o.

¹³ *Hermann* 2008. 87. o.

Az 1848 decemberére egységesülő honvédsereget tehát három fő elem alkotta, amelyek egyenként is törvényes háttérrel, az országgyűlés jóváhagyásával keletkeztek. Az immár önálló magyar hadsereg magját a császári–királyi hadsereg Magyarországon állomásozó magyar sorozású, vagy a szabadságharc mellé álló idegen ajkú alakulatai alkották, melyek körülbelül 30 000 főt számláltak és az 1848. évi III. törvénycikk alapján szolgálták Magyarországot. A másik meghatározó elem az önkéntes honvédek alakulatai voltak, akik közül a mintegy 11 000 fős első tíz honvédzászlóalj és első tüzérezred az 1848. évi XXII. törvénycikk alapján katonáskodott. Az utánuk toborzott mintegy további 25 000 önkéntes az ország védelméről szóló, 1848. szeptember 12-i országgyűlési határozat alapján jelentkezett a honvédseregbe. A harmadik elem pedig az 1848. augusztus 29-én elfogadott katonaaállítás törvény, illetve a királyi szentesítés hiányában a végrehajtására megalkotott országgyűlési határozatok alapján besorozott mintegy 110 000 főnyi újonc volt. Belőlük 1848 szeptemberétől alakítottak újabb honvédzászlóaljakat, melyek a cs. kir. hadseregtől eltérően, a magyar haderő alapegységét képezték. A decemberben meginduló császári általános támadás időszakára a honvédsereg létszáma már 100 000 főre emelkedett. A folyamatos újoncozásnak köszönhetően a létszám a téli hadjárat alatt, a veszteségek ellenére is szinten maradt, és 1849. március végére mintegy 110 000 fő körül állt. Az 1849. április végén elrendelt újabb 50 000 fős katonaaállítás következtében a nyári hadjárat kezdetére (1849. június közepe) a honvédsereg létszáma elérte a 150 000 főt, 1849. július közepére pedig meghaladta a 170 000 főt. Ez utóbbi létszámból azonban mintegy 20 000 fő nem rendelkezett lőfegyverrel.¹⁴

1848 májusa és szeptembere között viszonylag nyugodt körülmények álltak rendelkezésre a hadseregszervezéshez. A délvidéki szerb háború az ország méretéhez képest kis területen zajlott, a horvát támadás, majd a Bécs elleni felvonulás szeptember-októberi időszaka pedig abban segített, hogy az újonc zászlóaljak átessenek a tűzkeresztségen és megtapasztalják a tényleges háború valóságát. Ne feledjük azonban, hogy a cs. kir. hadseregből átkerült profi katonák és a Délvidéken már tapasztalatot szerzett honvédzászlóaljak állták a sarat, és átlendítették ezen a perióduson a szerveződő magyar hadsereget. A decembertől meginduló folyamatos háború időszakát másfél hónapnyi várakozás vezette be, amely szintén jó hatással volt a szervezési munkálatokra. Az egészen 1849 augusztusáig tartó tényleges háború során az újonnan szervezett magyar honvédsereg felnőtt feladatához és egy a kor színvonalán álló haderővé fejlődött, amely felvette a versenyt a jóval régebben fennálló és nagy hagyományokkal rendelkező császári hadsereggel. A tavaszi hadjárat sikerei ezt az ellenfél számára is bizonyították. A császári hadvezetés a tapasztaltak nyomán kénytelen volt segítségül hívni az orosz cári hadsereget. A hatalmas orosz haderő beavatkozása pedig eldöntötte a háború sorsát.¹⁵

A honvédseregben a korszakban alapvető mindhárom fegyvernem megtalálható volt. A gyalogságot – szakítva az osztrák ezredszervezettel – hatszázados honvédzászlóaljakra szervezték. A háború során összesen mintegy 160 honvédzászlóalj működött, nem számítva a szám nélküli, valamint különböző védseregi zászlóaljakat, vagy a Komáromban

¹⁴ Hermann 2008. 226. o.; Kedves 2016. 19. o.

¹⁵ A téma kapcsán itt most szükségtelen kitérni az orosz cári hadsereg felépítésére. Azt azonban fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy az 1849 nyarán Magyarországon beavatkozó orosz haderő önmagában meghaladta a magyar hadsereg létszámát. A hadjárat céljából mintegy negyedmillió katonát mozgósítottak. Ebből 190 000 fő vett részt ténylegesen az intervencióban. Hermann 2008. 371. o.

augusztus végén szervezett négy zászlóalj. A lovasságot főként a császári–királyi hadseregből átvett kilenc huszárezred alkotta. A huszár csapatnem teljesen magyarországi hadkiegészítésű volt, így átállásuk nem volt meglepő. A 12 cs. kir. huszárezred közül mindössze a két Észak-Itáliában harcoló és egy Csehországban maradt ezredet kellett újjászervezni a honvédsereg számára. Emellett a szabadságharc folyamán hat új huszárezredet szerveztek. A huszárezredek általában négy kétszázados osztályból álltak, de nem ezredenként, hanem osztályonként fokozatosan kerültek megszervezésre és tagolták be őket egy-egy hadtest kötelékébe. A többi lovassági csapatnem azonban csak elenyésző mértékben képviseltette magát a honvédseregben.¹⁶

A harmadik fő fegyvernem a tüzérség volt. Ennek megszervezése 1848 nyarán kezdődött. Alapját a nagyrészt Magyarországon állomásozó 5. (Bervaldo) tüzérezred lövegei és hadfelszerelése képezte. Bár legénysége nem volt magyar, sokan álltak magyar szolgálatba közülük, és az országban is jelentős számú kiszolgált tüzér jelentkezett újra szolgálatra. Sok önkéntes diák is beállt a tüzérség soraiba és könnyen elsajátította a szükséges ismereteket. A szabadságharc végére több mint 70 üteget szerveztek, létszámuk meghaladta a 10 000 főt. Emellett a honvédsereg rendelkezett műszaki csapatokkal, vadászcsapatokkal, szekereszkarral, vezér-, és hadmérnöki karral, valamint önálló lengyel, bécsi, német és olasz légió is alakult. A hadsereg alakulatait általában a három fő fegyvernemből álló dandárokba szervezték. 2–4 dandár alkotott egy hadosztályt, 2–3 hadosztály pedig egy hadtestet. Görgői Artúr hadügyminisztersége idején megszüntette a dandárszerkezetet, és gyalog-, illetve lovashadosztályok szervezését írta elő, de ez inkább csak a saját parancsnoksága alatt álló főseregnél valósult meg.¹⁷

Az osztrák hadsereg 1849-ben¹⁸

A császári–királyi hadsereg a XIX. század közepén a kor általános színvonalát elérő, nagy múltú és tapasztalatú haderő volt. Csapatait a birodalom területéről toborozták, illetve sorozták területi alapon kivetett újonclétszámok szerint. Nemzetiségi összetétele vegyes volt. Az egyes csapatok a területi elv miatt gyakran azonos nemzetiségű legénységgel rendelkeztek, tisztjeik azonban számos náció fiai voltak. A gyalogság három csapatnemből állt. A legnagyobb létszámú a sorgyalogság volt 58 ezreddel, melyek közül 15 volt magyarországi és erdélyi kiegészítésű. Egy ezred békében három zászlóaljából és egy kétszázados gránátos osztályból állt, melyeket 3–3 ezredenként összevonva zászlóaljkötelékben alkalmaztak. A gránátosok elitalakulatoknak számítottak. Háború esetén a birodalom nem magyar területeiről toborzott, úgynevezett német ezredeknél, egy-egy ezred a meglévő három mellé két Landwehr (honvéd) zászlóalj alakított.

Speciális harcászati feladatok ellátására alkalmazták a vadászcsapatokat. 1848-ban 12 önálló vadászzászlóalj és egy négy zászlóaljából álló vadászrezred létezett, ehhez 1849-ben szerveztek tíz új zászlóalj. A harmadik gyalogos csapatnem a határőrgyalogság volt. Ezek személyi állományát a Határőrvidék területéről toborozták. A birodalom összesen 18 határőr gyalogezreddel rendelkezett, és hozzájuk tartozott a titeli sajkás

¹⁶ Kedves 1998. 9–38. o.; Hermann 2008. 225–227. o.

¹⁷ Hermann 2008. 227. o.

¹⁸ A fejezet egészére lásd: Bona 1998.; Hermann 2001. 33–39. o.; Hermann 2008. 261–263. o.

zászlóalj is. Mindezek mellett két határbiztosító-, és öt helyőrségi zászlóalj egészítette ki a gyalogságot.

A lovasság öt csapatnemből állt. A 8 vértés-, és a 6 dragonyos ezred alkotta a nehézlovasságot. Ezredek 3–3 osztállyal rendelkeztek, melyek egyenként két századból álltak. A színmagyar huszárság (12 ezred) mellett, a hét könnyűlovas ezred és a négy dzsidás-, vagy ulánus ezred alkotta a könnyűlovasságot. Itt az ezredek 4–4 két századból álló osztályra tagozódtak.

A tüzérség két részből, tábori-, és vártüzérségből tevődött össze. Tábori tüzérezredből öt volt, a vártüzérséget pedig kerületekbe szervezték, és az erődök várvédelemhez, illetve ostromokhoz használt nehézlövegei és mozsarai tartoztak hozzá. A tábori tüzérség löveganyagából háború esetén gyalog-, és mozgékonyabb lovas ütegeket szerveztek, melyek 6 löveget számláltak. A tüzérséget kiegészítette a magasán képzett bombászkar, mely a kezdetleges rakétafegyvernek számító röppentyűkkel is fel volt szerelve. A műszaki csapatokat árkász, aknász és utászszázadok alkották. A hadsereg emellett kisebb tengeri flottával is rendelkezett.

A csapatokat általában fegyvernemenként szervezték dandárokba. Egy gyalogdandár 3–6 zászlóaljból és egy gyalogütegből, egy lovasdandár két ezredből, vagy 12–16 századból, valamint egy lovas ütegből állt. A hadosztályok általában két dandárból, a hadtestek 2–3 hadosztályból álltak.

Az 1848–49-es háborúban Magyarország ellen természetesen nem a teljes cs. kir. hadsereg harcolt. Az Észak-Itáliában állomásozó hadsereg 1848 decemberében mintegy 170 000 főt számlált. A Magyarország területén tartózkodó, illetve oda bevonuló hadsereg létszáma összességében ezzel közel megegyező, mintegy 152 000 fő volt.¹⁹ A szabadságharc folyamán a császári csapatok létszáma a magyarországi hadszíntéren nem csökkent, a nyári hadjárat kezdetén, 1849 júniusában megközelítette a 165 000 főt.²⁰

Hermann Róbert a szabadságharc katonai esélyeit az erőviszonyok változásainak tükrében elemző tanulmányában Deák István megengedőbb véleményével szemben arra a következtetésre jut, hogy Ausztria az orosz beavatkozás nélkül nem tudta megnyerni a háborút és 1849 után ugyanúgy nem tudta megnyerni a békét sem. Az osztrák császár fegyveres segítség kérése a magyar hadsereg teljesítményének elismerése is volt, hiszen az kevesebb, mint egy évvel születése után az ország határáig szorította vissza a császári armádiát.²¹

A császári–királyi hadsereg a neoabszolutizmus idején

Az 1848–49. évi magyar szabadságharc a cs. kir. csapatok egységét megbontotta, hiszen a magyarországi kiegészítésű csapatok jelentős része állt magyar szolgálatba és lett az újonnan születő honvédsereg része. A feloszlott honvédalakulatok legénységéből és – korábban a cs. kir. hadseregben nem szolgált – tisztjeiből sokakat besoroztak a császári hadseregbe. A szabadságharc leverése után ez volt a legtöbbszörre vonatkozó

¹⁹ KA AFA Karton 3749. Standes-Tabellen 1848.

²⁰ Bona 1998. 234. o.

²¹ Hermann 2016. 92. o.

megtörló rendszabály, hiszen mintegy 40-50 000 főt érintett.²² A magyar oldalon harcolt alakulatokat újjászervezték és a haderő szervezete is átalakult. 1849 végétől a birodalom haderejét négy hadseregarancsnokságra osztották. Ebből a III. hadsereg állomásozott Magyarországon és Erdély területén. Alárendeltségébe négy hadtest tartozott. Az 1850-es években tovább nőtt a Magyarországon területéről kiegészített cs. kir. alakulatok száma. Három gyalogezred és egy vadászzászlóalj egészében, további nyolc pedig részben magyar megyékből újoncozott. A lovasságnál két új dzsídásezredet horvát területről egészítettek ki, és a tüzérség is jelentős számban kapott magyarországi újoncokat. Öt tábori tüzérezred felerészben, egy egészében, további kettő pedig kisebb mértékben magyar sorozású lett. 1851-től az erdélyi határőrezredeket betagolták a sorgyalog-, illetve huszárezredek közé. A sorgyalogezredek szervezete is átalakult. Megszűntek a Landwehr-zászlóaljok, az ezredek pedig ezután négy zászlóaljból álltak.²³

Az 1859. évi francia–olasz–osztrák háború idején a haderő kiegészítésére számos önkéntes gyalogzászlóaljat és lovas osztályt szerveztek. Ezek már nem kerültek ki a hadszíntérré, de egy részükből reguláris ezredek (két huszárezredet és egy vadászzászlóaljat) szerveztek, a többit feloszlatták. Az Ausztria számára vesztes háború után ismét átszervezték a hadsereget. Az eddigi 62, négy zászlóaljjal felálló gyalogezredet 80, három zászlóaljjal felálló gyalogezreddé szervezték át. Ennek kapcsán tovább nőtt (15-tel több lett) a magyarországi kiegészítésű ezredek száma, valamint két új vadászzászlóalj újoncait is Magyarország állította ki. Fentiekén kívül a tüzérség, a műszaki, és más szakcsoportok is jelentős számú magyarországi újoncot avattak. Összességében megállapítható, hogy a Magyarországról kiegészített csapatok létszáma a neoabszolutizmus éveiben növekvő tendenciát mutatott.²⁴

Meg kell még említenünk az 1849 után magyar területen is megszervezett csendőrezredeket, melyek szintén a rendfenntartás, az esetleges újabb felkelés elleni fellépés célját szolgálták. Magyarország (beleértve Horvátországot és a Temesi Bánság területét is) és Erdély területén hat, majd 1854-től újabb kettő, 1860-tól pedig ismét hat csendőrezred működött. 1866 januárjától területi csendőrpáncsnokságokat szerveztek. Ezek közül hét volt magyar területen.²⁵

Mint láttuk az osztrák haderő négy hadserege közül egy állomásozott folyamatosan az ország területén. E hadseregnek a fennmaradt levéltári iratok alapján összeszámolt kerekített létszáma az 1850-es években a következőképpen alakult: a III. hadsereg létszáma 1851–1853 közötti években 170 000–233 000 fő között mozgott, 1859-ben pedig 218 000 fő volt.²⁶

Néhány releváns időpontot kiemelve, egy esetleges felkelésnek a következő alakulatokkal és létszámokkal kellett számolnia. Kérdés persze, hogy az emigráció kapott-e itthonról érdemi információt az országban állomásozó cs. kir. haderőről.²⁷

²² Hermann 1999. 94. o.

²³ Berkó 1926. 45–53. o.; Mo. hadtört. III. 199–201. o.

²⁴ Berkó 1926. 45–53. o.; Mo. hadtört. III. 192–194. o.

²⁵ Wrede V. 609–618. o.

²⁶ A létszámokban a csendőralakulatok is szerepelnek.

²⁷ Farkas Katalin kutatásai arra mindenesetre rávilágítottak, hogy az 1860-as években a hazai szervezkedés tagjai igyekeztek információt szerezni a Magyarországon területén állomásozó császári katonaságról. Ennek eredményeként 1863 decemberében készült egy kimutatás a Habsburg Birodalom hadseregének területi elhelyezkedéséről, amely a mozgalom iratanyagában fennmaradt. Vö.: MNL OL R 296. 7. tétel; Farkas 2011. 77., 147. o.

1851. november végén – a csendőrezredekkel együtt – a cs. kir. III. hadsereg parancsnokság Magyarország és Erdély területén 58 gyalogzászlóaljjal, 3 gránátos zászlóaljjal, 21 egyéb (például műszaki) gyalogszázzal, 117 lovasszázzal, és 36 tüzérüteggel rendelkezett. Összesen 106 771 fő és 19 042 ló állomásozott az ország területén. Ezen kívül a Temesi Bánságban 13 435 katona, és 21 ló, az egyesítve kormányzott Horvátország, Szlavónia és Dalmácia területén 50 284 fő, és 251 ló szolgált.²⁸

1852. június végén – szintén a csendőrezredek is beszámítva – 61 gyalogzászlóalj, 3 gránátos zászlóalj, 25 egyéb gyalogszázzal, 122 és fél lovasszázzal, valamint 36 tüzérüteg, összesen 131 250 fő és 19 562 ló állomásozott Magyarországon és Erdélyben. A Temesi Bánságban 13 871 fő, 79 ló, Horvát-Szlavón-Dalmát területen 52 146 fő, és 212 ló szolgált.²⁹

1853. június végén – ugyancsak a csendőrezredek beszámításával – Magyarországon és Erdélyben 84 gyalogzászlóalj, 25 egyéb gyalogszázzal, 134 és fél lovasszázzal, 36 tüzérüteg, összesen 150 241 fő és 18 651 ló állomásozott. A Temesi Bánság területén 26 054 fő, és 320 ló, Horvát-, Szlavónországban és Dalmáciában 56 833 fő, és 510 ló szolgált. Azt is érdemes hozzátenni, hogy a teljes osztrák haderő a tárgyalt időszakban több mint 600 000 fő volt, 1853 nyarán pontosan 666 122 katonát és 56 918 lovat tartottak számon.³⁰

1859. január végén – a csendőrezredek is beszámítva – Magyarország és Erdély területén 53 gyalogzászlóalj, 30 egyéb gyalogszázzal, 112 lovasszázzal, 45 csendőr szárny (fél-százzal), 36 tüzérüteg, összesen 137 248 fő, 19 235 ló állomásozott. A Temesi Bánság területén 15 gyalogzászlóalj, 2 egyéb gyalogszázzal, 6 csendőr szárny, összesen 26 902 fő, 58 ló, Horvátország, Szlavónia és Dalmácia területén 30 gyalogzászlóalj, 6 egyéb gyalogszázzal, 14 csendőr szárny, 2 tüzérüteg, összesen 54 509 fő és 82 ló szolgált. A teljes osztrák haderő létszáma 621 356 fő, 52 337 ló volt.³¹

Az 1860-as évekből a budai főhadparancsnokság területéről rendelkezünk adatokkal. Ezek szerint 1863. szeptember közepén a szűkebb értelemben vett Magyarország területén 34 gyalogzászlóalj, 79 lovasszázzal, 4 századba osztva 14 tüzérüteg, 4 utászszázad, 2 egészségügyi század és 1 század matróz állomásozott. Összlétszámuk 40 483 fő és 12 175 ló volt.³² 1866. június közepén, ugyanezen a területen 11 gyalogzászlóalj és 137 gyalogszázzal (tartalék századok), 22 lovasszázzal, 3 tüzérszázzal (ebből két tartalék), 2 üteg, 1 utászszázad. Összlétszámuk 47 070 fő és 4045 ló volt. 1866. augusztus közepén a Magyarországon állomásozó császári katonaság létszáma hasonló nagyságrendű volt.³³ Természetesen az alakulatok nagy részét ekkor már a hadra kelt sereghez vezényelték. 1866. július végén a teljes osztrák császári haderő a szabadcsapatok és a szekereszet létszáma nélkül 686 707 főt és 70 093 lovat számlált.³⁴

²⁸ KA AFA Karton 3752. Standes-Tabellen 1851–1852.

²⁹ Uo.

³⁰ KA AFA Karton 3753. Standes-Tabellen 1853.

³¹ KA AFA Karton 3760. Standes-Tabellen 1858–1859.

³² HL LGK 2977. d. Präs. No. 527. Ordre de Bataille und Dislocation der dem Landes General-Kommando zu Ofen unterstehenden Truppen für den Monat September 1863.

³³ HL LGK 3292. d. Präs. No. 584. Ordre de Bataille und Dislocation der dem Landes General-Kommando zu Ofen unterstehenden Truppen für den Monat Juni 1866.; Präs. No. 914. Ordre de Bataille und Dislocation der dem Landes General-Kommando zu Ofen unterstehenden Truppen für den Monat August 1866.

³⁴ KA AFA Karton 3766. Standes-Tabellen 1866.

*A Kossuth-emigráció katonai tervei az újabb háború megindítására
az 1850-es évek első felében*

Természetesen még az említés szintjén sincs lehetőségünk az összes terv és elképzelés felsorolására, amelyek felmerültek ebben az időszakban. Nem is ez a célunk. Szeretnénk felvillantani néhányat a leginkább kézzelfogható és általunk ismert tervekből, olyanokból, melyek konkrét katonai célokat fogalmaztak meg, vagy konkrét intézkedésekkel jártak. Véleményünk szerint ezek jól mutatják, hogy esetleges megvalósulásuk esetén milyen lehetőségekkel kecsegtettek volna.

A szabadságharc legfontosabb katonai vezetői közül sokan estek áldozatul a megtorlásnak. Görgői száműzetésbe kényszerült, Bem, Guyon és Kmety török szolgálatba állt, az idősebb és sikertelenebb Mészáros vagy Dembiński, de Wysocki is visszavonult. Aki számba jöhetett egy esetlegesen kibontakozó újabb szabadságharcban (Czetz, Gál,³⁵ Vetter és Klapka), az többnyire meg is jelent az emigrációs szervezkedések közelében, vagy a légiók megalakításánál. Közülük Klapka volt az, aki a legtöbb harctéri tapasztalattal rendelkezett. Nem véletlen, hogy idővel ő vált az emigráció első számú katonai vezetőjévé.

Kossuth a szabadságharc tapasztalataiból arra a következtetésre jutott, hogy egy esetleges újabb fegyveres küzdelem esetén a politikai vezető szerep mellett saját kezébe kell vennie a hadsereg irányítását is. Tényleges katonai ismeretekkel azonban nem rendelkezett, ezért kütahyai emigrációjában hadtudományi munkák feldolgozásával is foglalkozott, és a lengyel emigráns tábornoktól, Jerzy Bułharyn-tól³⁶ órákat is vett e tárgyban. Ugyanakkor az emigráció egyszemélyes politikai vezetését is magának kívánta fenntartani. E törekvése azonban csak az emigráció „középkáderei” körében volt népszerű. Vezető emigránstársai kevésbé támogatták ebben, és külön utakon jártak. Teleki László gróf – aki 1848–49-ben a magyar kormány franciaországi képviselője volt – így foglalta össze véleményét: „Nem tartom lehetőnek, hogy valaki, ki egy országban főhivatalt viselt, aztán arról önkénytelen lemondott, menekült korában visszavegye lemondását, és az ország közbejövetele nélkül ön maga-magát régi hivatalába visszaléptesse.”³⁷

Az emigráció első éveiben Kossuth – az olasz függetlenségi mozgalom vezetője, Giuseppe Mazzini hatására – a forradalmi mozgalmak ébren tartása, tevékenységük támogatása, a hazai szervezkedés elősegítése mentén gondolkodott, ettől várta a szabadságharc újrakezdését. Ennek érdekében még internálása idején kapcsolatba lépett a hazai illegális mozgalmak küldötteivel, melynek során a magyarországi szervezkedés irányításával Makk Józsefet, korábbi honvéd alezredest, volt komáromi tüzérparancsnokot bízta meg 1851. június 25-én.³⁸

Angliai tartózkodása idején, 1851 őszén Kossuth személyesen is találkozott Mazzinivel, és egyeztettek elképzeléseiket. Mindketten egy újabb francia forradalom, és ennek euró-

³⁵ Gál Sándor (1817–1866) honvéd ezredes, hadosztályparancsnok. 1852-ben egy 1849-re visszadatált iratban Kossuth kinevezi tábornokká. Életére lásd: *Bona* 2015. 281–282. o.; *Németh* 2008.

³⁶ Bułharyn, Jerzy (1798–1885) lengyel szabadságharcos, honvéd ezredes. Kossuth 1849. október 21-én Vidinben lépteti elő tábornokká. Életére lásd: *Kovács* 2015. 133–135. o.

³⁷ *Lukács* 1984. 59–78. o. Az idézet a 75. oldalon: Teleki László levele Szemere Bertalannak, Zürich, 1851. október 30. OSzK Kt. Levelestár.

³⁸ *Lukács* 1984. 63. o.

pai kihatása kapcsán képzelték és várták népeik függetlenségének és újabb szabadságharcának beköszöntét. Ennek elősegítésére még közös felhívást is kibocsátottak az osztrák hadsereg olasz és magyar katonáihoz, ami a közelgő felkelés majdani támogatására szólította fel őket. Ez azonban kissé elhamarkodottnak bizonyult és nem is talált kellő visszhangra. Kossuth emellett több titkos megbízottat is különböző feladatokkal indított útnak,³⁹ hogy képviseljék érdekeit és életben tartsák, illetve felélesszék a forradalom tüzeit. Már ekkor megjelent a Szerbia felőli, illetve az erdélyi behatolás lehetősége. Kossuth valamely nagyhatalmak közötti fegyveres konfliktus, vagy a Habsburg Birodalom súlyos válsága esetén tartotta elképzelhetőnek a szabadságharc újrakezdését. Ekkor egy szerb hadtest tört volna be Magyarországra, hogy támogatásával megkezdődhessen a honvédsereg szervezése. Emellett magyar és román önkéntes csapatok szerb területen történő szervezésében gondolkodott. Egyik megbízottja Gál Sándor lett, akit 1851. november 19-én az „erdélyi felszabadító hadsereg főparancsnokává” nevezett ki.⁴⁰

Gál ekkor egy tervezetet is kidolgozott *Nézetek az Erdélyi felkelést illetőleg* címmel, melyet neves hadtörténészünk, Gyalóky Jenő⁴¹ közölt és bírált meg még 1925-ben. Akkori cikke azóta sem képezte vita tárgyát, kissé feledésbe is merült. Gyalóky részletesen bemutatja, mitől illuzórikusak Gál elképzelései. Gál csak Erdélyben egy 155 000 fős hadsereg felállítását vizionálja, holott mint korábban láttuk, a szabadságharc végére a teljes magyar hadsereg létszáma is csak kevéssel haladta meg ezt a számot, és egy részük fegyvertelen volt. Gyalóky felhívja a figyelmet a képzett tisztikar, a leendő legénységi állomány, valamint a hadseregszervezéshez elengedhetetlen, legalább viszonylagosan nyugodt körülmények hiányára. Felrója a szerzőnek, hogy írásában semmi sem tükröződik az 1848–49-es szabadságharcban szerzett tapasztalataiból. Úgy véli, 1851-ben a nemzet egyáltalán nem óhajtott újabb háborút, és az osztrák elnyomó gépezet sem tétlenkedett volna az esetleges szervezés idején. Gyalóky egykorú levéltári dokumentumokra⁴² is hivatkozik, melyek egy esetleges lázadás esetére kidolgozott ellenrendszabályokról szólnak. Bár a hivatkozott dokumentumok ma már nem lelhetők fel a Hadtörténelmi Levéltárban, létezésükre egy másik iratban található közvetett bizonyíték.⁴³ Gyalóky emellett számba veszi az Erdély területén ekkor állomásozó cs. kir. csapatokat, melyek létszáma jelentősen meghaladta a Gál tervei szerint kezdetben velük szemben bevetésre kerülő kis gerilla-csapatok létszámát, valamint nem magyar nemzetiségi összetételük miatt nemigen lehe-

³⁹ 1850 januárjában Giuseppe Carosinit, a belgrádi szárd követség alkalmazottját bízta meg a magyar érdekek képviselésével Belgrádban. 1851 novemberében érkezett Hamburgba Piringer Mihály, aki a Holstein tartományban szolgáló osztrák ezredek magyar katonái közötti agitációra kapott megbízást. Előbbi működése nem járt eredménnyel, utóbbi pedig már megérkezése után néhány nappal dekonspirálódott, és az osztrák hatóságok letartóztatták. Vallomásai és a nála talált iratok alapján a magyarországi szervezkedést is könnyedén felgöngyölítették. Carosini küldetésére lásd: *Kovács* 1967. 427–434. o.; *Bona* 1987. 192. o. Piringer tevékenységére lásd: *Lukács* 1955. 85–88. o.

⁴⁰ *Bona* 1987. 191–193. o.; *Lukács* 1984. 78–83. o.; Gál kinevezést közli: *Jánossy* II/1. k. 406–407. o.

⁴¹ Gyalóky Jenő (1874–1945) katonatiszt, ismert hadtörténész, az MTA tagja. 1922–1943 között a *Hadtörténelmi Közlemények* szerkesztője.

⁴² A hivatkozott iratok a III. hadsereg parancsnokság irattárából valók: egy titkos hadsereg parancsnoksági utasítás a pest-budai helyőrség tábornokainak egy kitörő lázadás esetére, valamint egy-egy a hadsereg parancsnoksághoz beérkezett jelentés a kecskeméti, illetve temesvári helyőrségtől a lázadás esetére tett biztositó intézkedésekről. A titkos utasítás 1851. decemberi, a két jelentés 1853. februári keltezésű. *Gyalóky* 1925. 181. o. 3–4. jegyzet.

⁴³ HL III. AC. Operations-Kanzlei 11. d. Geheime 24.

tett átállásukra számítani. Végül így foglalja össze a tervezet tanulságait: „Gál Sándor javaslata elejétől végéig utópia, de azért minden hibája mellett is tanulságos, hacsak negatív értelemben is. A mi magyar fajtánknak egy, nemzedékről-nemzedékre szálló, nagy hibája: az ellenség ok nélkül való kicsinylése, fitymálása nyilatkozik meg benne. Nagyon sokszor megadtuk már az árát, de még mindig nem okultunk eléggé rajta, hogy terveinket ellenfelünk bizonyosnak hitt vigyázatlanságára, gyöngeségére, tudatlanságára vagy gyávaságra alapítottuk. Holott még az a haditerv is csütörtököt mondhat, amelyet a legrosszabb eshetőségre – magunknál mindenben külön ellenfélre – számítva alkotunk meg.”⁴⁴

A magyarországi konspiráció egyik tagja, Jubál Károly,⁴⁵ Kossuthoz eljuttatott, 1851. augusztus 23-án kelt levelében beszámolt a szervezkedés megkezdéséről. Levele mellé csatolta *A honmentés tervezete* című iratot, melynek *A had ügy* című része leírja a katonai kérdésekkel kapcsolatos nézeteket. Ebben a szerző 110 000 főre tette a császári hadseregbe besorozott és demokrata érzelmű volt honvédek számát. Jubál terve szerint a katonák egymást meggyőzve alulról fölfelé haladva vonnák be társaikat a szervezkedésbe, míg végül egész zászlóaljak állnának készen a felkelésre. A magyar felkelés az Európában egyszerre meginduló mozgalmakkal egy időben történne.⁴⁶

A rendkívül ambiciózus Gál Sándor 1852 nyarán külön tervet dolgozott ki az Erdélyben tervezett felkeléshez szükséges fegyverek a határhoz történő szállítására. Kossuth korábbi elképzelése helyett – amely csempészek igénybevételét javasolta – egy osztrák dunai gőzös elfoglalását indítványozta. Úgy vélte 35-40 megbízható ember elegendő erre. A hajóra berakodott fegyverek továbbszállítását 600-800 ló igénybevételével oldotta volna meg. Az első szabadsapatokat bukovinai csángó magyarokból és székely önkéntesekből tervezte megalakítani. Ezek felfegyverkezve érkeztek volna Erdély területére, hogy a felkelést támogassák.⁴⁷

Tervekben és vállalkozó szellemű, bátor hazafiakban tehát nem volt hiány. Az 1850-es évek elején indított magyarországi szervezkedések azonban teljes kudarccal végződtek. Az osztrák elnyomó gépezet jól működött. A fő szervezőket letartóztatták, egy időre Kossuth édesanyja és két nővére is börtönbe került. A hadbíróági ítéletek számos esetben halálos ítéletet hoztak, melyek nagy részét végre is hajtották.⁴⁸

Eközben Kossuth 1851 decembere és 1852 júliusa között az Egyesült Államokban tartózkodott, ahol elsősorban nyilvános előadásokon, sikerült elnyernie a közvélemény szimpátiáját a magyar ügy iránt. A politikusok azonban semmilyen támogatást nem ígértek. Kossuth az útja során gyűjtött pénzadományokat jórészt Amerikában használta fel.

⁴⁴ MNL OL R 90. I. 1461. Gál Sándor feljegyzése. London, 1851. november 15. Közli: *Gyalókey* 1925. Az idézet a 182. oldalon. Közli továbbá: *Jánossy* 1940–1948. I. k. 831–838. o.; *Károlyi* 1975. 132–141. o.; *Tóth* 1985. 583–589. o.

⁴⁵ Jubál Károly (1817–1853) Kossuth Lajos gyermekeinek nevelője, házi tanító. Az 1850–51. évi magyarországi függetlenségi szervezkedések egyik irányítója. Tevékenysége miatt kötél általi halálra ítélik, és Pesten kivélik.

⁴⁶ MNL OL R 90. I. 1327. Jubál Károly levele Kossuth Lajoshoz Kutahiába. 1851. augusztus 23. Közli: *Lukács* 1955. 371–377. o.; A tervezetben a besorozott volt honvédek száma erősen túlzó, a legújabb szakirodalom szerint inkább 40-50 000 fő körülire tehető. Vö.: *Hermann* 1999. 94. o. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ezek sem állomásoztak magyar területen.

⁴⁷ MNL OL R 90. I. 1857. Gál Sándor levele Kossuth Lajoshoz. Stambul, 1852. június 11. Ismerteti: *Jánossy* 1936. 51. o. Közli: *Jánossy* 1940–1948. II/2. k. 869–875. o.; *Károlyi* 1975. 165–173. o.; Gál Sándor irathagyatéka ugyancsak tartalmaz hasonlóan fantáziadús terveket. Vö. MNL OL R 173. Utal rá *Csorba* 1988. 313. o.

⁴⁸ Vö.: *Hermann* 2007. 290–308. o.

Részint fegyvervásárlásokra és az így megszerzett hadianyag raktározására, részint önköltségen működő hadiüzemek létesítésére költött. Egykori szárnységét, a New Yorkban tartózkodó Asbóth Sándor, volt honvéd alezredest két hadiüzem megszervezésével bízta meg. Az üzemek felállításában Asbóthot Ihász Dániel, volt honvéd alezre-des is segítette. A gyárak megszervezésére 1852 tavaszán, a New York város közelében található Moringville-ben, valamint a Hoboken melletti Weawertownban bérelt farmokon került sor. Előbbi lőszergyárként (puskapor, töltény és kartács gyártására), utóbbi szíj-gyártó üzemként működött. Az üzemekben emigráns volt honvédtiszteket és honvédeket alkalmaztak. A szíjgyártó üzemben tölténytáskán kívül szuronytokok, derékszíjak és puskaszíjak, valamint lőszerszámok készültek. Moringville-ben azt is kipróbálták, hogy az amerikai vagy a magyar módszer szerint gyártott kartácsok alkalmasabbak-e a hadi célokra. A kísérlet eredményeként kiderült, hogy a magyar rendszerű kartácsok válnak be jobban. Kossuth Amerikából való távozásáig, azaz 1852 nyaráig az üzemekben összesen 365 220 töltény és tíz láda szíjalkatrész készült. Az elkészült hadfelszerelési cikkek elhelyezésére Asbóth a brooklyni Atlantic Dockban bérelt raktárt. Itt helyezett el egy hadinyomtatványok gyártására szánt hordozható nyomdát, valamint a Kossuth által vásárolt 7500 fegyvert is. Kossuth elutazása után a gyárak még egy ideig működtek. Későbbi megszűnésükről és az elkészült felszerelések, valamint elraktározott fegyverek további sorsáról nincsenek adataink.⁴⁹

Miután 1852-ben és 1853-ban is sorra elbuktak a különböző hazai és nemzetközi szervezkedések, felkelési kísérletek, Kossuthnak be kellett látnia az eddig követett politika kudarcát. Az 1848–49-es szabadságharc titkos szervezkedések és proklamációk kibocsátásával, a hazai és európai elnyomott nemzetek szabadságvágyára építve, valamint az emigráció számára rendelkezésre álló jelentős anyagi eszközök híján nem volt folytatható. Kossuth koncepciót is váltott. Ezután a nagyhatalmi politika kedvező változásaitól várta a helyzet jobbra fordulását. Elképzelése szerint egy olyan nemzetközi konfliktus, melyben az Osztrák Császárság is részt vesz vagy érintett, lehetőséget biztosít majd a magyar függetlenségi törekvések megvalósítására, a szabadságharc újakezdésére.

Az első ilyen lehetőség 1853-ban, az orosz–török konfliktus eszkalálódásának idején látszott feltűnni. A várható háborúban a nagyhatalmak közül Anglia és Franciaország is érintett volt, és a magyar emigráció arra számított, hogy az Orosz Birodalom természetes szövetségeseként Ausztria is belesodródik. Remények aktivizálták az emigráció eddig háttérbe vonult tagjait is. Gál Sándor, aki ekkor már Kossuth konstantinápolyi megbízottjaként működött, feladatául kapta a birtokába jutott információk továbbítását és közvetítette Kossuth szándékát egy török–magyar együttműködés megkötésére. Klapka György és Czetzy János is Konstantinápolyba utazott. A Kossuthtól független kezdeményezés célja az volt, hogy Klapka valamilyen fontos török katonai beosztáshoz jusson és maga köré gyűjtve a katonai emigráció tagjait, felkészüljön egy esetleges osztrákellenes háborúra. A török vezetés számára azonban fontosabb volt Ausztria semlegességét megőrizni, mint a magyar törekvéseket támogatni, így mind Kossuth, mind Klapka és körének törekvései eredménytelenek maradtak.⁵⁰

⁴⁹ Solymosi 2012. 66–67. o.

⁵⁰ Lukács 1984. 105–110. o.

Az 1859. évi háborús tervek és az 1860-as évek katonai tervei

A krími háború kapcsán felmerülő tervek és remények meghiúsulása után hosszú, vázakkal teli, de eseménytelen időszak következett az emigráció életében. A szabadságharc újrakezdését ígérő újabb – és eddigi legkomolyabb – lehetőség csak 1859-ben látszott eljönni. Ekkor a III. Napóleon⁵¹ által vezetett Franciaország Piemonttal szövetségben háborút provokált Ausztria ellen. A fegyveres konfliktus kapcsán számítottak a magyar emigráció támogatására. Kossuth és Klapka ezúttal szövetségre lépett, és Teleki László gróffal hármásban emigráns kormányt alakított, Magyar Nemzeti Igazgatóság néven. Kossuth a francia császárral való tárgyalásokon egyértelművé tette, hogy – korábbi tapasztalataiból kiindulva – csak akkor hajlandó fegyverbe szólítani a magyar nemzetet, ha Magyarország függetlenségét hadicélként deklarálják a szövetségesek és jelentős francia seregek érik el a magyar határt. Minderre azonban nem került sor. A francia célok teljesülése után gyors békekötés következett. Ismét kiderült: a magyar törekvések támogatására egy nagyhatalom részéről csak taktikai megfontolásokból került sor.⁵²

Lássuk, milyen konkrét intézkedések történtek egy esetleges függetlenségi háború esetére! Klapka György 1859 januárjában egy emlékiratot juttatott el Cavour⁵³ piemonti miniszterelnökhöz és III. Napóleon francia császárhoz. Ebben általános tájékoztatást nyújtott a háború esetén Magyarország részéről a szövetségesek rendelkezésre álló katonai erőforrásokról, valamint ezek megszervezésének módjáról. Klapka a következő haderővel számolt: 120 000 honvéd, akik korábban részt vettek az 1848–49. évi szabadságharcban, nemzeti felkelés 460 000 fővel, várhatóan 170 000 fő, az osztrák hadseregtől átszökő katona. Az új magyar szabadságharc tehát – tervei szerint – hozzávetőlegesen 750 000 fővel járul majd hozzá a szövetségesek haderejéhez. Elképesztően nagy számok. Irrealitásukhoz nem férhet kétség. Ha jótékonyan fel is akarta nagyítani a számokat, akkor is túlzásokba esett. Elég, ha összehasonlítjuk az 1848–49-es tényleges létszámokat és Klapka 1859-es tervszámait. Az irat második része a szervezés módjával és a felkelés majdani lefolyásával foglalkozott. Klapka az események előkészítését titkos ügynökök segítségével képzelte el, akik mind Magyarországon, mind a szerb és román fejedelemségekben agitálnának, hogy elnyerjék az ottani vezetők és a nép bizalmát. Emellett 20-30 000 fegyver becsempészését tervezte az említett fejedelemségekben felállított raktárakból a magyar határ túloldalára. Kérdés persze, hogy lett volna elég ennyi fegyver a fenti létszámú felkelőnek. A hadműveletek lefolyását a következőképp tervezte: a piemonti magyar légió egy francia hadtest támogatásával száll partra Dalmáciában. Ez adja meg a jelet a Szerbiában és Moldvában állomásozó felkelőknek a támadásra.⁵⁴

A román fejedelemségek felőli diverzió végrehajtásához szükséges megállapodást Cuza⁵⁵ ezredessel, a román fejedelemmel, szintén Klapka hozta tető alá. A román fél köte-

⁵¹ Bonaparte, Charles-Louis Napóleon (1808–1873), katonatiszt, politikus. 1848–1852 között a Francia Köztársaság elnöke, 1852–1870 között III. Napóleon néven francia császár.

⁵² *Hermann* 2002. 100–101. o.

⁵³ Cavour, Camillo Benso di, gróf (1810–1861) olasz államférfi, piemonti miniszter, majd miniszterelnök. Az egységes Olaszország egyik megalkotója.

⁵⁴ *Koltay-Kastner* 1960. 75–77. o.

⁵⁵ Cuza, Alexandru Ioan (1820–1873) román katonatiszt, politikus. 1859 és 1866 között Moldva és Havasalföld fejedelme.

lezettséget vállalt, hogy a fejedelemségekbe szállítandó 30 000 francia eredetű löfegyver egyharmadáért cserébe a többi megőrzi és területét a magyar szervezkedés támaszpontul használhatja. Viszonzásul politikai garanciákat kapott a nemzetiségi jogok majdani biztosítására, valamint arra, hogy Erdély majdani státuszáról a lakosságnak lesz joga dönteni.⁵⁶ A fegyverszállítás azonban ekkor még nem valósult meg.

A francia–olasz–osztrák háború áprilisi megindulása után magyar emigránsok tucatjai siettek Itáliába, hogy ott a közelgő új magyar függetlenségi háború szolgálatára legyenek. A szárd–piemonti hadseregen belül június elején megkezdődött egy magyar légió szervezése, melynek tisztikarát előbbiekből, legénységét állományát az osztrák hadseregből dezertált vagy hadifogságba került magyar származású katonákból töltötték föl. Július első felére a légió papíron mintegy 3500–4000 főt számlált, de tényleges szervezése még csak folyamatban volt. A légió parancsnoka Klapka tábornok lett. A sereg két dandár-ból állt, azokon belül összesen öt gyalogzászlóaljat szerveztek meg. „És azon reményben ringattuk magunkat, hogy kis idő alatt egy igen tekintélyes magyar erőt vezethetünk hazafelé, és látni fogjuk ez erő, mint magkő körül lelkesülten tömörülni az egész nemzet, és újra küzdeni, mint tíz év előtti »névtelen félisteneink« küzdöttek hazáért, szabadságért; – és maradandóan kivívni Magyarország függetlenségét!” – írta később Kossuth. A július 11-i villafrancai francia–osztrák fegyverszünet megkötése azonban romba döntötte a magyar reményeket. A frissen felállított légiót pedig feloszlatták.⁵⁷

Szintén ebben az időszakban keletkezett egy érdekes tervezet, amely Klapka György iratai között maradt fenn és a hazai szervezkedés egy változatát, a gerillataktikát vázolja fel. A szerző és keltezés nélküli, *Néhány szó a gerillák alkotásáról a Cserhát és Makovica közt* címet viselő iratot közzé tevő Alföldy-Boruss Dezső, 1859-re teszi annak keletkezési idejét. Emellett szerzőjét is beazonosítja, Dessewffy Dénes⁵⁸ 1848–49-es huszárőrnagy személyében. A tervezet azért is figyelemre méltó, mert a realitás talaján állva igyekszik megfogalmazni egy lehetséges gerillaszervezet és taktika alapelveit. A feltehetően Klapka megbízásából, Svájcban készült tervezet már az elején leszögezi, hogy amíg legalább Magyarország egy része nincs visszafoglalva, és nem áll egy nemzeti képviselőkből álló kormány vezetése alatt, csak a gerillataktikával érdemes próbálkozni. Ehhez a korábban már szolgált, és elkeseredett, szegénységben élő volt katonákat véli megnyerhetőnek, akiket támogathat az osztrákokat gyűlölő nép hangulata, valamint a láthatatlanság előnye. Mivel az országban állomásozó sorkatonaság összevonva egyes pontokon van elhelyezve, „egész vidékeket csak néhány lézengő Gensdarme⁵⁹ tart féken.” Dessewffy tervezete csak az általa ismert Észak-Magyarország területére terjed ki, itt négy „Vidék-parancsnokság” létrehozását javasolja. A gerillahadsereg rendkívül konspiratív módon lenne felépítve. A vidék-vezérek alatt csapatvezérek, alattuk helység-vezérek, és a parancsnokságuk alá tartozó gerillák lennének beosztva, oly módon, hogy az egyes szintek ne ismerjék egymást. Az egymással kapcsolatba lépő gerillák jelek és jelszavak útján érintkeznének. A tervezet ötleteket ad a gerilla-hadviseléshez is. Leggyengébb pontja, hogy a gerillák

⁵⁶ Az egyezmény franciából fordított szövegét közli: KLI I. 369–371. o.; *Lukács* 1984. 137–142. o.

⁵⁷ KLI I. 348–369. o.; *Lukács* 1984. 146–147. o.

⁵⁸ Dessewffy Dénes (1828–1898) cs. kir. huszár hadnagy, a szabadságharcban honvéd őrnagy. 1850 tavaszán külföldre szökik, később Svájcban él. 1858-ban Magyarországra látogat, de csak 1963-ban tér végleg haza. 1866-ban gerillacsapatot szervez, de a kiegyezés miatt nem vonják felelősségre. *Bona* 2015. 240. o.

⁵⁹ Csendőr.

csak saját beszerzésű, illetve saját készítésű robbanó- és lőfegyverekkel rendelkezének. Az ezekhez szükséges puskapor és lőszer beszerzésének mikéntjéről szintén nem kapunk tájékoztatást.⁶⁰

1860 őszen újabb remények látszottak felcsillanni Itáliában. A piemonti kormány újra a magyar emigráció szövetségét kereste egy esetleges osztrák támadás esetére, így hajlandó volt anyagilag is támogatni a magyar függetlenségi törekvéseket. Cavour és Kossuth között megállapodás született. Ennek értelmében közös háborús célnak tekintették Magyarországot függetlenségének kivívását. A tervek szerint egy olasz–osztrák háború kirobbanása után az újonnan szerveződő magyar légió és egy 30-40 000 fős olasz segédhadtest száll partra Dalmáciában, és benyomul Magyarországra. Eközben a román fejedelemségek és Szerbia felől is betörnek az országba az ott már megszervezett csapatok, ezzel lehetővé téve a már szintén előkészített hazai felkelés kitérését. Kossuthék véleménye szerint „e harminc-negyvenezer ember... Magyarországra küldve, egy tizenötmilliónyi nemzetet s pár százezer főnyi hadsereget ér, melynek kevés hetek alatt harc-sorba állítását ama harminc-negyvenezer ember lehetőségessé teendí, s e mellett Magyarország felkelése által az ellenséget erejének megosztására kényszerítendí, hadseregébe bomladozást vetendí, s összeköttetési vonalát fenyegetve, hadműködési alapját kompromitálni fogja.” – A megállapodás alapján Piemont a dunai román fejedelemségek, valamint Szerbia területére fegyverszállítmányt küld, melyben 50 000 fegyver, két ágyúüteg, és 2-3000 kard áll a magyarok rendelkezésére. Emellett 300 000 frankot bocsát a magyarországi szervezkedés költségeire, Kossuthot pedig támogatja abban, hogy pénzjegyeket nyomtathasson Londonban.⁶¹

Kossuth emellett további konkrét intézkedéseket várt, de a helyzet ismét megváltozott. Elmúlt a Piemontot súlytó osztrák fenyegetés veszélye, a román területre indított fegyverszállítások lelepleződtek. A Cuza fejedelem tudta nélkül küldött fegyvereket a román hatóságok lefoglalták, egy részük pedig török kezekbe került. Klapka 1861 januárjában ugyan gyorsan tető alá hozott egy második megegyezést is a román vezetéssel, de gyakorlati eredménye ennek sem sok lett.⁶² A Kossuth által Londonban nyomtatott pénzeket, egy Ferenc József kontra Kossuth Lajos per után, az angol bíróság döntésének értelmében megsemmisítették. A Magyar Nemzeti Igazgatóság felbomlott, miután egyik tagját, Teleki Lászlót, 1860 decemberében Drezdában letartóztatták és kiadták az osztrák hatóságoknak, Klapka pedig 1862-ben jelentette be lemondását. Az 1861-es magyarországi események, az országgyűlés összehívása és tárgyalásai sem mutattak egyértelműen a teljes függetlenség megteremtésének szándéka felé.⁶³

A szakirodalomból ismertek az 1860–61-es magyarországi szervezkedés részletei. Az esetleges háborúra való felkészülés jegyében a hazai szervezők már a harcok kezdete-kor egy 80 000 fős, 14 000 lóval rendelkező hadseregére számítottak, melyet hat területi

⁶⁰ Alföldy-Boruss 1986.

⁶¹ A megállapodás dokumentumait közli KLI II. 552–560. o. Az idézet: 558. o.

⁶² 20 000 fegyver tulajdonjoga a magyar emigrációnál maradt, ezeket visszaszállították Genovába, majd 1863-ban Kossuth és Klapka a lengyel felkelőknek ajánlották fel. KLI III. 255–260. o.; KLI V. 412–418. o.; Lengyel 1936. 47–48. o.

⁶³ Kovács 1967. passim; Lukács 1984. passim; Hermann 2002. 103–106. o.; Klapka román fejedelemségekkel folytatott tárgyalásait, valamint a korabeli magyar-román viszonyt részletesen tárgyalják Borsi-Kálmán Béla munkái: Borsi-Kálmán 1984.; Borsi-Kálmán 1993.; Borsi-Kálmán 1995.; Borsi-Kálmán 1999.; Borsi-Kálmán 2000.

alapon szerveződő hadtestbe osztottak. A hadtestek két hadosztályból, a hadosztályok két dandárból álltak. A hazai hadseregbe 101 gyalogzászlóaljat és 96 lovasszázadot szerveztek, egyenként 800, illetve 150 fővel. Legalábbis erről számolt be Ivánka Imre, aki a szervezők nevében 1860 novemberében Londonban tájékoztatta Kossuthot és Vettert a katonai előkészületek állásáról. A hadműveleti tervben pontosan meghatározták az egyes hadtestek feladatait. Ebben természetesen a külföldről beérkező olasz segédcsapatokkal, a magyar légióval és az Erdély felől érkező sereggel is számoltak. Ez utóbbi, a keleti betörés szervezése Klapka feladata volt. Kossuth egy 1861. januári levelében beszámol 100 000 frank Magyarországra küldéséről, valamint arról, hogy ebből a pénzből 60 000 embert sikerült besorozni. Hogy ez mit jelent, kérdéses. A tervek gyenge pontja, hogy egy 60 000, vagy 80 000 főből álló sereg azonnali bevetésével számol, egyáltalán nem veszi figyelembe az osztrák katonai és rendőri hatóságok jelenlétét, cselekvési potenciálját. 60 000 ember besorozása pedig természetesen nem valósítható meg titkos szervezkedés útján.⁶⁴

Komáromy György,⁶⁵ akit 1861 márciusától a Magyar Nemzeti Igazgatóság hazai megbízottja volt, augusztus 10-i dátummal küldött egy jelentést Kossuthnak a magyarországi hadseregszervezés állapotáról. Ebben pozitívan ítélte meg az addigi előkészületeket. A felállítandó hadsereg tisztikarába a már összeírt volt honvédtiszteket, a szolgálatból immár altisztként újonnan kilépett volt kényszersorozott honvédeket és a lelkes ifjúságot szánta. A legénységi állomány tekintetében a besorozott, majd leszerelt volt honvédeket említette, akik véleménye szerint kevés kivétellel, ismét képesek harcolni. A nemzetiségi lakosság egyes rétegeinek ellenséges magatartását is figyelembe véve, egy táblázatban megadta a körzetenként egy-egy kinevezett parancsnok alá összevont potenciális katonák létszámát, azokat akik lojalitása biztos, és azokat, akiké nem. Magyarország területén 112 500 gyalogos és 13 900 lovas katona részvételét ígérte biztosra. Erdély területéről további 9000 fő gyalogosra és 1000 fő lovasra számított. Komáromy külön leszögezte: „A fent kitett erő nincsen túlozva. Ha a beütés sikerül, öt-hat hét alatt kiáll, és az országban uralgó hangulatot figyelembe véve, kissé kedvező körülmények közt kettőz-tethető.” Emellett úgy vélte, a magyar kiegészítésű ezredek egyharmadára, és a huszárság felére is biztosan számítani lehet. Komáromy elképzelése szerint a szervezés fonalát elég nyolc héttel a tervezett betörés megindulása előtt újra felvenni. A jelentést átolvasva, az összeírtak létszáma és hadrafoghatósága meglehetősen kétséges. Farkas Katalin könyvében meggyőzően érvel amellett, hogy a Komáromy-féle jelentésben szereplő hadseregszervezés valószínűleg nem létezett, és a kimutatás egy tervezet volt csupán. Kossuth azonban valószínűleg 1866-ig abba a hitbe ringatta magát, hogy egy Magyarország felsza-

⁶⁴ KLI III. 187–190. o.; HL Personalia: 88. d. Kossuth Lajos levele Kiss Miklósnak, London, 1861. január 29. Közli: *Solymosi* 2003. 125–130. o.; *Farkas* 2011. 19–20. o.

⁶⁵ Komáromy György (1817–1872) birtokos nemes, 1848-ban honvédtiszt. A szabadságharc után Párizsba emigrál, az 1850-es évek elején hazatér és bekapcsolódik a titkos szervezkedésbe, ezért 1853-ban letartóztatják, 1855-ben két év várfogságra ítélik. 1856-ban kegyelmet kap. 1859–1861 között a magyarországi szervezkedést irányító pesti központi bizottmány tagja. 1861-ben határozati párti képviselő, 1862-ben Svájcba emigrál. 1866-ban a poroszországi magyar légió tagja, az „ideiglenes kormány” vezetője. *Bona* 2008–2009. I. k. 569. o.; *Farkas* 2011. 23. és 167–168. o.

badítására meginduló háború esetén, a hazai ellenállás által megszervezett hadsereg kész harcolni a magyar függetlenségért.⁶⁶

Komáromy György és gróf Csáky Tivadar⁶⁷ 1862-ben Genfben költöztek, és Klapkával együttműködve arra törekedtek, hogy Kossuth kizárásával maguk határozzák meg az emigráció, és a szabadságharc újraindítása szempontjából potenciális szövetségest jelentő olasz kormány viszonyát. Tevékenységük eredményeképpen Kossuthnak egy időre mind az olasz vezetéssel, mind a hazával szüneteltek az összeköttetései. 1862-re azonban Csáky és Komáromy korábbi határozati párti kapcsolatai már nem bizonyultak elegendőnek. Az egykori magyarországi politikustársak már nem egy titkos szervezkedésben, hanem a magyar kérdés legális keretek közti rendezésében látták a megoldást. A hazai szervezkedés így meglehetősen gyenge lábakon állt és egy esetleges felkelés esetére mindössze két felfegyverzett zászlóalj kiállítását irányozta elő. Csákyék ennek ellenére külföldön nagyobb mértékűnek tüntették fel a hazai ellenállás támogatottságát és lehetőségeit, valamint Kossuthtal ellentétben – aki az esetleges magyar szabadságharc külföldi támogatásának biztosítását tartotta szem előtt –, semmilyen feltételhez nem kötötték a hazai felkelés megindítását.

A nagypolitika eseményei nem kedveztek a magyar emigráció háborús terveinek. Az 1866-ig tartó időszak már csak az emigráció végjátékát jelentette. Az Itáliában 1860-ban szervezett magyar légió megmaradt ugyan, de az olasz királyi hadsereg kötelékében csak banditák elleni akciókban vetették be Közép-Itáliában. Morálja, hadrafoghatósága romlott. Az 1863–64-es lengyel felkelés időszakában ismét csak az elképzelések, egy északi magyar légió felállítása, illetve az esetlegesen megvalósítható magyarországi betörés tervei kerültek előtérbe. A Kossuth támogatásával 1863-ban Magyarországon újrainduló szervezkedés sem ért el komolyabb eredményeket. Kezdetben Vidats János⁶⁸ irányította, aki 1861-ben már szerepet játszott a pesti honvédegylet működtetésében, és felhasználta akkori kapcsolatait a szervezéshez. Kossuth olaszországi tárgyalásain egy 200 000 fős felkelősereg néhány héten belüli megalakítását is lehetségesnek tartotta, Vidatsnak küldött emlékiratában egy 55 000 fős gerillasereg alakítását javasolta. A szervezkedés azonban – ahogy más párhuzamosan folyó konspirációk is –, a volt honvédtisztek közül besúgónak állt tagok feljelentései nyomán hamar megbukott. Vidats letartóztatása után Kossuth ugyan kinevezett egy új vezetőt Nedeczky István⁶⁹ személyében, de őt is hamar letartóztatták.⁷⁰

Kossuth mellett Klapka is lépéseket tett egy magyarországi fegyveres felkelés előkészítésére. Az olasz kormánytól kapott pénzen – többek között Éber Nándor közreműkö-

⁶⁶ MNL OL R 90. I. 3805. Komáromy György jelentése Kossuth Lajoshoz, 1861. augusztus 10. Közli: KLI III. 646–648. o.; Vö.: *Farkas* 2011. 25–30. o.

⁶⁷ Csáky Tivadar, gróf (1834–1894) az 1850-es években cs. kir. főhadnagy. 1859–1861 között a pesti központi bizottmány tagja, 1861-ben határozati párti képviselő. 1862-ben Svájcba emigrál. Komáromy és Klapka eszme- és fegyvertársa, a poroszországi magyar légió tagja. *Farkas* 2011. 167. o.

⁶⁸ Vidats János (1826–1873) a márciusi ifjak egyike, a szabadságharcban honvéd százados. 1861-ben, 1865-ben és 1868-ban országgyűlési képviselő, a pesti honvédegylet tagja. *Bona* 2008–2009. II. k. 529. o.

⁶⁹ Nedeczky István (1832–1908) a szabadságharcban honvédtiszt, 1863–64-ben a névvel jelölt titkos mozgalom egyik vezetője. Tevékenységéért előbb halálra, majd 20 év várfogságra ítélik. 1867-ben kegyelmet kap. 1869–1878 között országgyűlési képviselő. *Bona* 2008–2009. II. k. 143. o.

⁷⁰ *Hermann* 2002. 111–112. o.; Az összeesküvésre lásd: *Steier* 1924. 703–744. o.; *Nyárády* 1997.; *Farkas* 2011. 58–63. o. és 72–83. o.

désével – fegyvereket vásároltatott és juttatott be az országba Csáky és Komáromy kapcsolatain keresztül. Az ő szervezkedésük hazai katonai vezetője Beniczky Lajos⁷¹ volt. Klapka eredetileg 80 000 fegyver beszerzését tervezte, ebből 16 000-et juttatott el a Habsburg Birodalom területére, de Magyarországra csak néhány ezret sikerült becsempészni. A szervezkedők 1864. tavaszi letartóztatása egy csapásra véget vetett az emigráció hazai terveinek. A résztvevőkre kiszabott halálos ítéleteket ugyanakkor várfogságra enyhítették, ami jelzés értékű volt az 1850-es évek szigorához képest.⁷²

1866, a meginduló porosz–olasz–osztrák háború adta az utolsó lehetőséget a magyarországi felkelésre, de ez már csak paródiája volt az eddig elképzeléseknek. A hazai hírek már a kiegyezés előkészítéséről szóltak, 1865 áprilisában Deák Ferenc húsvéti cikke is napvilágot látott, amely a lehetséges kompromisszum egyes pontjait vázolta fel. Kossuth mégis elhitte – felelőtlen hazai politikusok, Csáky Tivadar és Komáromy György elhittették vele –, hogy Magyarországon megtörténtek egy felkelés előkészületei. Megbeszéléseik alapján nagyszabású tervet dolgoztak ki az ország felszabadítására. Északról a porosz hadsereg, Olaszország felől Garibaldi 28 000 főt számláló segélyserege, benne az újjászervezett magyar légióval, Szerbia felől Türr István, a román fejedelemségek felől egy még kinevezendő személy által vezetve törtek volna be csapatok. Mindemellett megvalósult volna a magyar felkelés is. Természetesen az események elsodorták a terveket, a magyarországi felkelésnek pedig híre-hamva se volt, a magyar nemzetiségű osztrák foglyok még Kossuth felhívására sem jelentkeztek a légióba. Az országba végül egy másik fegyveres csapat tört be, amit történetesen Klapka György tábornok vezetett. Parancsnoksága alatt egy a fentiekől függetlenül Poroszországban szerveződött új magyar légió állt. Ennek létszáma elérte az 1500 főt. Az egész légió egy „dandárt” alkotott, melybe nyolc gyalogos és egy huszárszázad tartozott. Amikor augusztus első napjaiban csapatai élén Klapka György tábornok 1849 után először ismét magyar területre lépett, súlyos csalódást kellett átélnie. Megjelenése semmilyen lelkesedést nem váltott ki, és a porosz–osztrák fegyverszünet megkötése után értelme sem volt. A légió hamarosan visszavonult a poroszok által megszállt területre.

A poroszországi szervezkedés mellett a Balkánon is megtörténtek az előkészületek a remélt magyarországi felkelés támogatására. Éber Nándor a román fejedelemségekben még évekkel korábban elhelyezett 1800 lőfegyver számát igyekezett porosz pénzen szaporítani, hogy azok adott esetben az erdélyi felkelők rendelkezésére álljanak, Türr István pedig Belgrádban folytatott tárgyalásokat, és szerb közreműködéssel a Határőrvidék felállítását tervezte. Eredményt egyikük sem ért el, az augusztus 12-i olasz–osztrák fegyverszünet pedig végképp okafogyottá tette az emigráció terveit.⁷³

⁷¹ Beniczky Lajos (1813–1868) a szabadságharcban honvéd alezredes, kormánybiztos. Aradon előbb halálra ítélik, majd büntetését 20 év sánccfogságra változtatják. 1856-ban amnesztiával szabadul. 1861-ben országgyűlési képviselő. Az 1863–1864. évi titkos szervezkedésben való részvételéért előbb ismét halálra, majd 20 év várfogságra ítélik. 1867-ben kegyelmet kap. *Bona* 2015. 184–185. o.

⁷² *Farkas* 2011. 72–83. o.

⁷³ *Hermann* 2002. 112–113. o.; *Farkas* 2011. 134–147. o.

Következtetések

Fentebb áttekintettük az 1848–1849-es honvéd hadsereg és a vele szemben álló császári hadsereg felépítését, jellemzőit, majd a neoabszolutizmus időszakának Magyarország területén állomásozó osztrák haderejét. Bemutattuk a magyar politikai és katonai emigráció legfontosabb terveit, arra vonatkozóan, hogyan képzelték egy újrainduló szabadságharc megvívását, legalábbis a kezdeti időszakban. Természetesen az adott keretek között nem térhettünk ki minden elképzelésre, tervre, vagy gondolatkísérletre, megvalósult, vagy meghiúsult fegyverszállításra, vagy diplomáciai tárgyalásra. Megpróbáltuk a fellelhető források és szakirodalom alapján felvázolni a legjellemzőbb elképzeléseket, elsősorban a katonai terveket szem előtt tartva.

Mint minden emigráció, a Kossuth-emigráció is komoly nehézségekkel szembesült, miután hazáját elhagyta. Sokan korábban nem is jártak külföldön, egy új, ismeretlen közegben kellett helytállniuk, ahol semmit sem számítottak korábbi hőstetteik, hazájuk függetlenségéért vívott szabadságharcuk. Legalábbis megélni nem lehetett belőle. A nyugati közvélemény szimpátiája csak ideig-óráig tartott, hamarosan elapadt. Előtérbe került a megélhetés, az anyagi javak hiánya. Maga Kossuth is publicisztikai, irodalmi tevékenységével tartotta fenn magát és családját. Tiszteletre méltó, hogy ezek a férfiak, főként katonák, hosszú éveken, évtizedeken keresztül igyekeztek szolgálni az ügyet, a mindenkori lehetőségek szerint tenni hazájukért. Néhányukból természetesen nem hiányzott az érvényesülési vágy sem. Mindezen erőfeszítéseiket azonban úgy kellett megtenniük, hogy a magyar emigráció pénzügyi háttere mindvégig bizonytalan volt, szinte kizárólag a magyar ügy iránt éppen érdeklődést mutató nagyhatalom anyagi segítségére számíthatott. A nemzetközi politika ugyanakkor kizárólag saját érdekei függvényében karolta fel vagy engedte el a magyar ügyet. A legkitartóbb – az érdekek összeegyeztethetősége okán is – a piemonti, majd olasz kormány támogatása volt. Leginkább Cavour miniszterelnöksége alatt.

Kossuth a kezdeti, mazzinista elképzelések kudarca után csak valamely nyugati hatalom támogatásával tudta elképzelni a függetlenségi harc folytatását: „rég megmondtam a nemzetnek a feltételeket, mik alatt a forradalom kívülről bevitelének felelősségét elvállalom: háború, szövetség Magyarhon függetlenségével, mint koordinált céllal, és annyi segély, amennyi kell, hogy nemzetünket fegyverzetten csatarendbe állíthassuk.”⁷⁴

Nem véletlen, hogy 1849 és 1866 között egyszer sem sikerült nagyobb mennyiségű – néhány ezernél több – fegyvert felhalmozni az erre kijelölt raktárakban, valamint néhány ezer főnél nagyobb magyar fegyveres erőt fegyverben tartani az ország felszabadításának céljára. Egyszerűen nem voltak meg ennek sem anyagi, sem személyi feltételei.

A hatalmas munkabírású Kossuth ezen időszak alatt foglalkozott mindennel és mindenkivel – a még oly kevésbé megalapozott elképzelésekkel is –, ami szóba jöhetett hazája megmentése érdekében. A szabadságharc általa leszűrt tapasztalatai alapján katonai és politikai vezető akart lenni egy személyben, ugyanakkor – bár hosszú évekig folytatott katonai tanulmányokat, olvasott hadtudományi szakirodalmat –, érezte gyengeségét, és katonai tanácsadót keresett maga mellé. Persze csak olyat, aki véletlenül sem nőne a fejére, mint – vélekedett – anno Görgei. Leginkább Vettert látta alkalmasnak a feladatra.

⁷⁴ HL Personalia: 88. d. Kossuth Lajos levele Kiss Miklóshoz, San Francesco d'Albaro, 1862. január 9. Közli: *Solymosi* 2003. 165–167. o. Az idézet: 166. o.

Rengeteg tervezetés, meg nem valósult elképzelés, kalandorok és szélhámosok bekapcsolódása és átverései jellemzik az emigráció éveit. A reményt ugyanakkor nem adták fel, folyamatosan várták és tervezték a remélt újabb háborút. Amikor azonban az 1860-as években megtapasztalták, hogy az anyaország közvéleménye nem feltétlenül újabb szabadságharcban látja a megoldást, alkalmazkodtak az új helyzethez, és a legtöbben visszatértek hazájukba. Ha az ismertetett tervek realizálását vizsgáljuk, egyet kell értenünk egykori kiváló hadtörténészünk, Gyalóky Jenő majd száz évvel korábbi megállapításaival. Nem voltak valós anyagi, szervezeti, személyzeti alapok, csak tervezetések. Az ellenfél erejét, lehetőségeit nemigen vették figyelembe. Ami a legmeglepőbb: a terveket nem egyszer olyanok készítették, akik maguk is részt vettek a szabadságharcban, akkori tapasztalataik mégsem köszönnek vissza az elképzelésekben. Leszögezhetjük: a katonai tervek egyszer sem jutottak el a valós, komolyan vehető kategóriáig. Olyan számok kerültek elő, melyeket, ha összevetünk 1848–49 tényeivel, nem lehet nem észrevennünk, hogy irreálisak. 1848-ban fokozatosan alakult ki a fegyveres konfliktus, és a nyári szerb felkelés, a szeptemberi horvát támadás után csak decembertől indult meg a tényleges háború. Egy jó fél év állt rendelkezésre a hadseregszervezésre, úgy, hogy körülbelül 30 000 fő kiképzett cs. kir. katona állt magyar szolgálatba már az első időszakban. Az ő szakértelmükre, valamint a szintén képzett tisztikarra lehetett építkezni. A szabadságharc hadserege így is csak az 1849. évi tavaszi hadjáratra került azonos szintre a császári haderővel. Hogyan valósulhatott volna meg akkor néhány hét alatt egy új haderő felállítását a semmiből? Hogy hihettek ebben a szabadságharc kiszolgált tisztjei, tábornokai?

Természetesen forradalmi hevület nélkül nincs szabadságharc. Merész tervek és vakmerő végrehajtók nélkül nincs esélye egy ilyen nagyszabású vállalkozásnak. Talán ebben, az 1848–49-ben a nemzet egy emberként történő önkéntes összefogásának mindent elsősorban tapasztalatában kereshető az emigráns katonák és politikusok tényeket sokszor figyelembe nem vevő lelkesültsége. Úgy vélték, a „nagy év” eseményei, lelkesedése, összefogása még egyszer megismételhető.

Véleményünk szerint nem mutatkozott valós esélye egy hazai felkelés külföldről támogatott kirobbantásának. Egészen egyszerűen azért, mert ennek hiányoztak az anyagi és személyi feltételei, valamint a nemzetközi, ahogy akkor nevezték, a „nagypolitika” támogatása. A nagyhatalmak érdekei nem álltak összhangban a magyar tervekkel. Csak felhasználták a magyar ügyet saját céljaik eléréséhez. Ez legkésőbb 1859–1860-ban ki is derült. Csak a magyar elképzelésekben került előtérbe egy szövetséges nagyhatalom katonai beavatkozása Magyarország területén. Ennek nem volt realitása.

A kor egyszerű emigráns szereplői vélhetően nem rendelkeztek akkora tényismerettel a szabadságharc lefolyásának és a hadseregek erőviszonyainak tekintetében, ami a mai kor történéseinek rendelkezésére áll. Kossuth és Klapka – az emigráció két legfontosabb auktora – ugyanakkor résztvevője és alakítója volt 1848–49 eseményeinek. Ők nagyon jól tudhatták, milyen és mennyi erőfeszítésbe került a honvédsereg akárcsak egyetlen honvédszázalójának felállítását, felszerelése, és az eredményesség reményével történő harcba vetése.

Reményeink szerint tanulmányunkkal hozzájárultunk e rendkívül szerteágazó és izgalmas téma egy új szempontú megközelítéséhez, és felvetéseink másokat is arra ösztönöznek majd, hogy újra elővegyék e kor kiadott és kiadatlan forrásait. Erre azért is szükség lenne, mert az emigráció történetének kutatása századunkban már nem folyik olyan intenzitással, mint a XX. század évtizedeiben.

BIBLIOGRÁFIA

- Alföldy-Boruss* 1986. *Alföldy-Boruss Dezső*: Dessewffy Dénes felső-magyarországi szervezkedés-tervezete 1859-ből. *Hadtörténelmi Közlemények*, 33. (1986) 4. sz. 751–757. o.
- Berkó* 1926. *Báti Berkó István*: A magyarság a régi hadseregben. Melléklet a *Magyar Katonai Közlöny* 1926. évi 11–12. füzetéhez.
- Berzeviczy* 1922–1936. *Berzeviczy Albert*: Az abszolutizmus kora Magyarországon 1849–1867. I–IV. k. Budapest, 1922–1936.
- Bona* 1987. *Bona Gábor*: Magyar–délsláv együttműködési kísérletek (1849–1867). In: Szerbek és magyarok a Duna mentén II. Tanulmányok a szerb–magyar kapcsolatok köréből 1848–1867. Szerk. *Fried István*. Budapest, 1987. 185–196. o.
- Bona* 1998. A szabadságharc katonai története. Pákozdtól Világosig 1848–1849. Szerk. *Bona Gábor*. Budapest, 1998.
- Bona* 2008–2009. *Bona Gábor*: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. I–II. k. Budapest, 2008–2009.
- Bona* 2015. *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. I–II. k. Miskolc, 2015.
- Borsi-Kálmán* 1984. *Borsi-Kálmán Béla*: Együtt vagy külön utakon. A Kossuth-emigráció és a román nemzeti mozgalom kapcsolatának történetéhez. Budapest, 1984.
- Borsi-Kálmán* 1993. *Borsi-Kálmán Béla*: Nemzetfogalom és nemzetstratégiák. A Kossuth-emigráció és a román nemzeti törekvések kapcsolatának történetéhez. Budapest, 1993.
- Borsi-Kálmán* 1995. *Borsi-Kálmán Béla*: Illúziókergetés vagy ismétléskényszer. Román–magyar nemzetpolitikai elgondolások és megegyezési kísérletek a XIX. században. Tanulmányok. Budapest, 1995.
- Borsi-Kálmán* 1999. *Borsi-Kálmán Béla*: A békétlenség stádiumai. Fejezetek a magyar–román kapcsolatok történetéből. Budapest, 1999.
- Borsi-Kálmán* 2000. *Borsi-Kálmán Béla*: Klapka György, Genf és a románok 1847–1868. (A kompromisszumok embere. Tanulmányok Klapka György tábornok (1820–1892) életéről.) Bukarest–Kolozsvár, 2000. 89–235. o.
- Csorba* 1988. *Csorba László*: Garibaldi élete és kora. Budapest, 1988.
- Farkas* 2011. *Farkas Katalin*: Magyar függetlenségi törekvések 1859–1866. (A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Könyvtára.) Budapest, 2011.
- Gonda* 1925. *Gonda Béla*: Türr tábornok. Születésének száz éves évfordulójára. Budapest, 1925.
- Gyalókey* 1925. *Gyalókey Jenő*: Gál Sándor terve az erdélyi felkelésről (1851). *Hadtörténelmi Közlemények*, 26. (1925) 179–187. o.

- Hajnal* 1927. *Hajnal István: A Kossuth-emigráció Törökországban. (Magyarország újkori történetének forrásai.)* Budapest, 1927.
- Hermann* 1999. *Hermann Róbert: Megtorlás az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után. (Változó Világ 27.)* Budapest, 1999.
- Hermann* 2001. *Hermann Róbert: 1848–1849. A szabadságharc hadtörténete.* Budapest, 2001.
- Hermann* 2002. *Hermann Róbert: Kossuth Lajos élete és kora.* Budapest, 2002.
- Hermann* 2007. *Vértanúk könyve. A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848–1854. Szerk. Hermann Róbert.* Budapest, 2007.
- Hermann* 2008. *1848–1849. A forradalom és szabadságharc képes története. Szerk. Hermann Róbert.* Debrecen, 2008.²
- Hermann* 2016. *Hermann Róbert: A magyar szabadságharc katonai esélyei az erőviszonyok változásának tükrében. In: Hermann Róbert: Reformkor, forradalom, szabadságharc. Válogatott tanulmányok. (48-as Könyvtár.)* Budapest, 2016. 75–92. o.
- Jánossy* 1936. *Dionys Jánossy (Jánossy Dénes): Die Geheimpläne Kossuths für einen zweiten Befreiungsfeldzug in Ungarn 1849–1854. Sonderabdruck aus dem VI. Jahrgang des Jahrbuchs des Gf. Kuno Klebelsberg Instituts für Ungarische Geschichtsforschung in Wien.* Pécs, 1936.
- Jánossy* 1940–1948. *Jánossy Dénes: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851–1852. I–II/1–2. k. (Magyarország újkori történetének forrásai.)* Budapest, 1940–1948.
- Károlyi* 1975. *Székely vértanúk 1854. S. a. r. Károlyi Dénes.* Bukarest, 1975.
- Kedves* 1998 *Kedves Gyula: A szabadságharc huszárai. (Militaria Hungarica.)* Budapest, 1998.
- Kedves* 2016. *Kedves Gyula: Országgyűlés és katonaság – a hadseregszervezés törvényi alapjai 1848–1849-ben. Aetas, 30. (2016) 1. sz. 5–20. o.*
- Klapka* 1986. *Klapka György: Emlékeimből. S. a. r. Katona Tamás. (Magyar Századok.)* Budapest, 1986.
- KL I. *Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból. I. k. Az 1859-ki olasz háború korszaka.* Budapest, 1880.
- KL II. *Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból. II. k. A villafrancai béke után.* Budapest, 1881.
- KL III. *Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból. III. k. A remény és csapások kora 1860–1862.* Budapest, 1882.
- KL V. *Kossuth Lajos iratai. V. k. Történelmi tanulmányok. S. a. r. Helfy Ignác.* Budapest, 1895.
- Koltay-Kastner* 1960. *Koltay-Kastner Jenő: A Kossuth-emigráció Olaszországban.* Budapest, 1960.
- Kovács* 1967. *Kovács Endre: A Kossuth-emigráció és az európai szabadságmozgalmak.* Budapest, 1967.

- Kovács* 2015. *Kovács István*: Honvédek, hírszerzők, légionisták. A szabadságharc lengyel résztvevőinek életrajzi lexikona 1848–1849. Budapest, 2015.
- Lengyel* 1936. *Lengyel Tamás*: Klapka György emlékiratai és emigrációs működése. Budapest, 1936.
- Lukács* 1955. *Lukács Lajos*: Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 1849–1867. Budapest, 1955.
- Lukács* 1984. *Lukács Lajos*: Magyar politikai emigráció 1849–1867. Budapest, 1984.
- Mo. hadtört. III. Magyarország hadtörténete III. k. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919. Szerk. *Hermann Róbert*. Budapest, 2015.
- Németh* 2008. *Németh György*: Gál Sándor honvédeztársaság 1848–49-es tevékenysége. Csíkszereda, 2008.
- Nyárády* 1997. *Nyárády Gábor*: Júdáspénzért a bajtársakat... Adatok az Almásy–Nedeczky-szervezkedés történetéhez (1864). *Hadtörténelmi Közlemények*, 110. (1997) 2. sz. 229–285. o.
- Pap* 2003. *Pap József*: A passzív ellenállás, a neoabszolutizmus korának mítosza? *Aetas*, 18. (2003) 3–4. sz. 159–176. o.
- Pap* 2015. *Pap József*: A passzív ellenállás olvasatai a 19. századi szövegekben. In: *Nemzetmentők vagy megalkuvók? Kollaboránsok a magyar történelemben*. Szerk. *Hermann Róbert*. Kolozsvár, 2015. 269–288. o.
- Pete* 2013. *Pete László*: Garibaldi magyar parancsnokai. (A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Könyvtára.) Budapest, 2013.
- Solymosi* 2003. „Barátja, Kossuth.” Forráskiadvány Kossuth Lajos Hadtörténelmi Levéltárban és Hadtörténelmi Múzeumban őrzött irataiból. Szerk. *Solymosi József*. (Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok.) Budapest, 2003.
- Solymosi* 2012. *Solymosi József*: Asbóth Sándor amerikai emigrációja és kapcsolata Kossuthtal 1851 és 1860 között. *Zalai Múzeum*, 20. (2012) 65–80. o.
- Somogyi* 2011. *Somogyi Győző*: A szabadságharc katonái (1848–1849). Budapest, 2011.
- Steier* 1924. Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédeztársaság visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. S. a. r. *Steier Lajos*. (Magyarország újkori történetének forrásai.) Budapest, 1924.
- Szabad* 1967. *Szabad György*: Forradalom és kiegyezés válaszfútján 1860–1861. Budapest, 1967.
- Szabad* 1977. *Szabad György*: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Budapest, 1977.

- Szabad* 1979. *Szabad György*: Az önkényuralom kora (1849–1867) In: Magyarország története 1848–1890. 1. k. Főszerk. *Kovács Endre*, szerk. *Katus László*. (Magyarország története tíz kötetben.) Budapest, 1979. 435–768. o.
- Szabad* 2002. *Szabad György*: Kossuth irányadása. Budapest, 2002.
- Tóth* 1985. A föld megőszült. Emlékiratok, naplók az abszolutizmus (Bach) korából. 1. k. S. a. r. *Tóth Gyula*, Budapest, 1985.
- Urbán* 1973. *Urbán Aladár*: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest, 1973.
- Wrede* V. *Alphons Wrede*: Geschichte der K. und K. Werhmacht. Die Regimenten, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts. V. Bd. Wien, 1903.

RÖVIDÍTÉSEK

HL	Hadtörténelmi Levéltár
III. AC.	III. Armee Commando
LGK	Landes General Kommando zu Ofen
KA AFA	Kriegsarchiv, Wien, Alte Feldakten
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
R 90.	Kossuth Lajos iratainak időrendi része
R 173.	Gál Sándor iratai
R 296. 7. tétel	Csáky Tivadar és Komáromy György gyűjtemény. Katonai iratok, a poroszországi magyar és az olaszországi magyar légióval kapcsolatban
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
Kt.	Kézirattár

József Solymosi

MILITARY CHANCES OF RESTARTING THE INDEPENDENCE WAR

(Abstract)

The most important goal of the members of the Hungarian political and military exile outside Hungary after the defeat of the 1848–49 War of Independence was to reignite the independence war and to achieve the independence of the country. They had been trying to establish the proper circumstances for almost two decades which, with the help of international support, could have led to the restart of the independence war. Was there a real chance of a new outbreak of a Hungarian uprising, supported from abroad? Did the Hungarian Exile had any chance of securing a great power's alliance for a military intervention in the territory of Hungary? What kind of actual military plans did the refugees and the homeland conspirators have for the restart of the independence war, and to what extent were these plans compatible with the military power relations of the time? Using already published sources, special literature, and archival sources, the paper seeks answers to these questions.

József Solymosi

ÜBER DIE MILITÄRISCHEN MÖGLICHKEITEN DES NEUBEGINNS DES
FREIHEITSKAMPFES

(Resümee)

Ziel der ungarischen politischen und militärischen Emigration, die nach der Niederschlagung des Freiheitskampfes von 1848–49 ins Ausland geflüchtet war, waren der Neubeginn des Freiheitskampfes und die Erlangung der Unabhängigkeit Ungarns. Sie versuchten beinahe zwei Jahrzehnte hindurch diejenigen Voraussetzungen zu schaffen, mit deren Hilfe – mit ausländischer Unterstützung – der Unabhängigkeitskrieg erneut eingeleitet werden kann. Gab es eine reale Chance auf den Ausbruch eines ungarischen Aufstandes mit der Unterstützung des Auslandes? War es eine reale Möglichkeit, dass eine Großmacht, die sich mit der ungarischen Emigration verbündet, einen Militäreingriff auf dem Gebiet Ungarns vornimmt? Welche konkreten militärischen Pläne schmiedeten die Emigranten und die sich in Ungarn Verbündenden zum Neubeginn des Freiheitskampfes? Wie weit waren diese von der militärischen Realität und den Kräfteverhältnissen der Zeit in Einklang? Die vorliegende Studie sucht Antwort auf diese Fragen und stützt sich dabei auf die bisher veröffentlichten Quellen, die Fachliteratur zum Thema sowie auf Archivquellen.

József Solymosi

LES CHANCES MILITAIRES D'UNE REPRISE DE LA GUERRE D'INDÉPENDANCE

(Résumé)

L'objectif principal de l'émigration politique et militaire hongroise, qui s'est réfugiée à l'étranger après l'échec de la guerre d'indépendance de 1848–1849, était de reprendre la guerre pour obtenir l'indépendance de la Hongrie. Pendant près de deux décennies, les émigrés ont tenté de créer les conditions nécessaires à la reprise de la guerre d'indépendance avec une aide étrangère. Existait-il une chance réelle de déclencher une insurrection en Hongrie soutenue par l'étranger ? Était-il réaliste d'envisager sur le territoire hongrois l'intervention militaire d'une grande puissance en tant qu'alliée de l'émigration hongroise ? Quels projets militaires précis ont-ils été conçus par les émigrés et leurs adeptes au pays pour reprendre la guerre d'indépendance ? Dans quelle mesure ces projets tenaient-ils compte des réalités et des rapports de force militaires de l'époque ? Cette étude cherche à répondre à ces questions en utilisant les sources déjà publiées, les publications existantes en la matière et les données d'archives.

Йожеф Шоймоши

О ВОЕННЫХ ШАНСАХ ВОЗОБНОВЛЕНИЯ БОРЬБЫ ЗА СВОБОДУ

(Резюме)

Самой главной целью венгерской политической и военной эмиграции, сбежавшей за границу, после подавления борьбы за свободу в 1848–49-ом годах было возобновление борьбы за свободу и завоевание независимости Венгрии. В течении почти двух десятков лет они стремились создать такие условия, с помощью которых с иностранной поддержкой можно было бы снова начать войну за независимость. Был ли реальный шанс на развязывание отечественного восстания с зарубежной поддержкой? Имело ли реальность для великой державы вступившей в союз с венгерской эмиграцией военное вмешательство на территории Венгрии? Какие конкретные планы задумывали эмигранты и отечественные организаторы, участвующие в возобновлении войны за независимость, и насколько они могли быть согласованы с реалиями и распределению военных сил того времени? Настоящее исследование ищет ответы на эти вопросы, с использованием источников, выпущенных до настоящего времени, и появившихся в специальной литературе и архивных данных.